

LISTA KONTROLLUESE E KRITEREVE PËR SUNDIMIN E LIGJIT

Qasja në drejtësi Qasja në gjykata
Konsistenca e ligjit

Qasshmëria e legjislacionit dhe vendimeve gjyqësore
Parandalimi i shpërdorimit të pushtetit

Sundimi i ligjit

Barazia Barazia para ligjit
Prezumimi i pafajësisë
Supremacia e ligjit
Konsistenca e ligjit
Mosdiskriminimi

Barazia para ligjit Joretroaktiviteti
Efektiviteti i vendimeve gjyqësore
Ligjshmëria
Respektimi i ligjit

**Komisioni i Venedikut
i Këshillit të Evropës**

Siguria juridik Shërbimi prokurorial: autonomi dhe kontroll
Stabiliteti dhe konsistenca e ligjit
Procedurat e ligjbërjes
Drejtësia kushtetuese
**E drejta
ndërkombëtare**
Supremacia e ligjit

Sundimi i ligjit Joretroaktiviteti
Konsistenca e ligjit
Ligjshmëria
Drejtësia kushtetuese
Pajtueshmëria

KOMISIONI EVROPIAN PËR DEMOKRACI PËRMES LIGJIT (KOMISIONI I VENEDIKUT)

LISTA E KONTROLLIT TË KRITEREVE PËR SUNDIMIN E LIGJIT

Miratuar nga Komisioni i Venedikut
në seancën e 106-të plenare
(Venedik, 11-12 mars 2016)

bazuar në komentet e
Z. Sergio BARTOLE
(anëtar zëvendësues, Itali)
Znj. Veronika BILKOVA
(anëtare, Republika Çeke)
Znj. Sarah CLEVELAND
(anëtare, Shtetet e Bashkuara të Amerikës)
Z. Paul CRAIG
(anëtar zëvendësues, Mbretëria e Bashkuar)
Z. Jan HELGESEN
(anëtar, Norvegji)
Z. Wolfgang HOFFMANN-RIEM
(anëtar, Gjermani)
Z. Kaarlo TUORI (anëtar, Finlandë)
Z. Pieter van DIJK
(ish-anëtar, Holandë)
Sir Jeffrey JOWELL
(ish-anëtar, Mbretëria e Bashkuar)

Këshilli i Evropës

Të gjitha kërkesat
lidhur me riprodhimin ose përkthimin
e tërësishëm ose të pjesshëm të
këtij dokumenti duhet t'i drejtohen

Drejtorisë së
Komunikimit (F-67075 Stras-
bourg Cedex ose publicing@
coe.int). E gjithë korrespon-
denca tjetër në lidhje me këtë
dokument duhet t'i drejtohet
Komisionit të Venedikut, DG-I,
Këshillit të Evropës, F-67075
Strasbourg Cedex ose
venice@coe.int.

Kopertina: Departamenti i Prodhimit
të Dokumenteve dhe Publikimi
meve (DPDP),

Këshilli i Evropës

Struktura: Kuorum Italia
© Këshilli i Evropës, maj
2016

*Përkthimi dhe shtypja e këtij
dokumenti është mbështetur nga
Misioni i OSBE-së në Kosovë.*

Përmbajtja

I. HYRJE	7
A. Qëllimi dhe fushëveprimi	8
B. Sundimi i ligjit në mjedis të favorshëm	14
II. KRITERET	17
A. Ligjshmëria	17
1. Epërsia e ligjit	17
2. Pajtueshmëria me ligjin	18
3. Marrëdhënia ndërmjet së drejtës ndërkombëtare dhe së drejtës vendore	19
4. Kompetencat ligjbërëse të ekzekutivit	20
5. Procedurat e ligjbërjes	21
6. Përjashtimet në situata emergjente	22
7. Detyrimi për zbatim të ligjit	23
8. Akterët privatë të ngarkuar me detyra publike	24
B. Siguria Juridike	25
1. Qasja në legjislacion	25
2. Qasja në vendime gjyqësore	25
3. Parashikueshmëria e ligjeve	25
4. Stabiliteti dhe konsistenca e ligjit	26
5. Pritshmëritë legjitime	26
6. Mosaplikimi prapaveprues i ligjeve	27
7. Parimi nullum crimen sine lege dhe nulla poena sine lege	27
8. Res judicata	28
C. Paradalimi dhe shpërdorimi i pushtetit	29

D. Barazia para ligjit dhe mosdiskriminimi	30
1. Parimi	30
2. Mosdiskriminimi	30
3. Barazia në ligj	31
4. Barazia para ligjit	32
E. Qasja në drejtësi	33
1. Pavarësia dhe paanshmëria	33
a. Pavarësia e gjyqësorit	33
b. Pavarësia e gjyqtarëve individualë	37
c. Paanshmëria e gjyqësorit	38
d. Shërbimi i prokurorisë: autonomia dhe kontrolli	38
e. Pavarësia dhe paanshmëria e Odës	40
2. Gjykimi i drejtë	42
a. Qasja në gjykata	42
b. Prezumimi i pafajësisë	44
c. Aspekte të tjera të së drejtës për gjykim të drejtë	45
d. Efektiviteti i vendimeve gjyqësore	46
3. Drejtësia kushtetuese (nëse është e zbatueshme)	46
F. Shembuj të sfidave të veçanta ndaj sundimit të ligjit	49
1. Korrupsioni dhe konflikti i interesit	49
a. Masat parandaluese	49
b. Masat në të drejtën penale	50
c. Respektimi dhe zbatimi efektiv i masave parandaluese dhe represive ⁵¹	51
2. Mbledhja e të dhënave dhe mbikëqyrja	52
a. Mbledhja dhe përpunimi i të dhënave personale	52
b. Vëzhgimi i shënjestruar	55
c. Vëzhgimi strategjik	55
d. Vëzhgimi me video	56
III. STANDARDET E PËRZGJEDHURA	57
III.a. Standardet e përgjithshme të sundimit të ligjit	57
1. Ligji i fortë	57
2. Ligji i butë	58
a. Këshilli i Evropës	58
b. Bashkimi Evropian	58
c. Organizata të tjera ndërkombëtare	58
d. Treguesit e sundimit të ligjit	59

III.b. Standardet në lidhje me kriteret	59
A. Ligjshmëria	59
1. Ligji i fortë	59
2. Ligji i butë	60
B. Siguria juridike	61
1. Ligji i fortë	61
2. Ligji i butë	61
C. Parandalimi i shpërdorimit të pushtetit	61
1. Ligji i fortë	61
2. Ligji i butë	62
D. Barazia para ligjit dhe mosdiskriminimi	62
1. Ligji i fortë	62
a. Këshilli i Evropës	62
b. Bashkimi Evropian	62
c. Organizata të tjera ndërkombëtare	63
2. Ligji i butë	64
E. Qasja në drejtësi	65
1. Ligji i fortë	65
2. Ligji i butë	66
a. Këshilli i Evropës	66
b. Bashkimi Evropian	67
c. Kombet e Bashkuara	68
d. Komonuelthi i Kombeve	69
e. Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë	70
f. Organizata të tjera ndërkombëtare	70
g. Tjera	70
F. Shembuj të sfidave të veçanta për Sundimin e Ligjit	71
1. Ligji i fortë	71
a. Korrupsioni	71
b. Mbledhja e të dhënave dhe mbikëqyrja	71
2. Ligji i butë	71
a. Korrupsioni	71
b. Mbledhja e të dhënave dhe mbikëqyrja	72

I. Hyrje

1. Në seancën e 86-të plenare (mars 2011), Komisioni i Venedikut miratoi Raportin për sundimin e ligjit (CDL-AD(2011)003rev). Ky raport identifikonte tiparet e përbashkëta të sundimit të ligjit, gjegjësisht "*Rechtsstaat*" dhe "*Etat de droit*". Raporti në fjalë kishte të bashkëlidhur versionin fillestar të një liste kontrolli për vlerësim të gjendjes së sundimit të ligjit në shtete të caktuara.

2. Më 2 mars 2012, nën patronatin e Kryesimit nga MB të Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës, dhe në bashkëpunim me Zyrën e Mbretërisë së Bashkuar për Punë të Jashtme dhe Komonuelth dhe Qendrën Bingham për Sundim të Ligjit, Komisioni i Venedikut organizoi konferencën me temë "Sundimi i ligjit si koncept praktik". Përfundimet e punimeve të kësaj konference nënvizonin se Komisioni i Venedikut do të përpilonte listën e kontrollit ku do të përfshiheshin mes tjerash disa nga sugjerimet e dhëna në konferencë.

3. Grupi i ekspertëve në përbërje të z. Bartole, znj. Bilkova, znj. Cleveland, z. Craig, z. Helgesen, z. Hoffmann-Riem, z. Tuori, z. van Dijk dhe Sir Jeffrey Jowell përgatitën versionin e hollësishëm të listës së kontrollit të paraqitur këtu.

4. Komisioni i Venedikut dëshiron të vë në dukje kontributin e Qendrës Bingham për Sundimin e Ligjit, veçanërisht për sa i përket përpilimit të standardeve të përzgjedhura në pjesën III. Gjithashtu, Komisioni dëshiron t'i falënderojë sekretariatet e Këshillit Konsultativ të Gjyqtarëve Evropianë (KKGJE), Komisionit Evropian kundër Racizmit dhe Mos-durimit (KERM), Konventës Kornizë për Mbrojtjen e Pakicave Kombëtare dhe të Grupit të Shteteve kundër Korrupsionit (GRECO), si dhe të OSBE/ODIHR dhe të Agjencisë së Bashkimit Evropian për të Drejtat Themelore (ADTH) për bashkëpunimin e tyre.

5. Pjesa hyrëse (I) e sqaron fillimisht qëllimin dhe fushëveprimin e raportit, pasuar nga shtjellimi i marrëdhënieve të ndërsjella ndërmjet sundimit të ligjit nga njëra anë dhe demokracisë dhe të drejtave të njeriut nga ana tjetër (“Sundimi i ligjit në një mjedis të favorshëm”).

6. Pjesa e dytë (II, kriteret) përbën boshtin e listës së kontrollit dhe shtjellon aspektet e ndryshme të sundimit të ligjit të identifikuar në raportin e vitit 2011: ligjshmëria, siguria juridike, parandalimi i shpërdorimit të pushtetit, barazia para ligjit, si dhe mosdiskriminimi e qasja në drejtësi, kurse kapitulli i fundit jep dy shembuj të sfidave të veçanta ndaj sundimit të ligjit (korrupsioni dhe konflikti i interesit, dhe mbledhja e të dhënave dhe vëzhgimi).

7. Pjesa e tretë (III, standardet e përzgjedhura) renditë instrumentet më të rëndësishme të legjislacionit të detyrueshëm (ligjet e forta) dhe jo të detyrueshëm (ligjet e buta) që trajtojnë çështjen e sundimit të ligjit.

8. Kjo listë kontrolli ka qenë objekt i diskutimeve të Nënkomitetit për Sundim të Ligjit më 17 dhjetor 2015 dhe më 10 mars 2016, dhe është miratuar nga Komisioni i Venedikut në seancën e tij të 106-të plenare (Venedik, 11-12 mars 2016).

A. Qëllimi dhe fushëveprimi

9. Sundimi i ligjit është koncept me vlefshmëri universale. “Nevoja për respektimin dhe zbatimin universal të sundimit të ligjit në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar” është pohuar nga të gjitha shtetet anëtare të Kombeve të Bashkuara në Dokumentin e rezultateve të Samitit Botëror të vitit 2005 (§ 134). Siç thuhet në Preambulën dhe në nenin 2 të Traktatit të Bashkimit Evropian (TBE), sundimi i ligjit është një nga vlerat themelore të përbashkëta të Bashkimit Evropian (BE) dhe të shteteve të tij anëtare.¹ Në Kornizën e re për forcimin e sundimit të ligjit të vitit 2014, Komisioni Evropian rikujton se “parimi i sundimit të ligjit është kthyer gradualisht në një model organizativ mbizotërues në të drejtën kushtetuese moderne dhe në organizatat ndërkombëtare /.../ për të rregulluar ushtrimin e kompetencave publike” (f. 3-4). Një numër në rritje i shteteve i referohen sundimit të ligjit në kushtetutat e tyre kombëtare.²

10. Sundimi i ligjit është shpallur parim themelor në nivel global nga Kombet e Bashkuara, për shembull në Treguesit e sundimit të ligjit, si dhe në nivel rajonal nga Organizata e Shteteve Amerikane, gjegjësisht në Kartën Demokratike Ndëramerikane, dhe Bashkimi Afrikan, në veçanti në aktin e tij themelues. Ai përmendet gjithashtu në disa dokumente të Ligës Arabe.

1. Shih, për shembull, FRA (Fundamental Rights Agency) (2016), *Fundamental rights: challenges and achievements in 2015 – FRA Annual report 2013*, Luksemburg, Zyra e Publikimeve të Bashkimit Evropian (Zyra e Publikimeve), Kapitulli 7 (e ardhshme).

2. Cf. CDL-AD(2011)003rev, § 30ff

11. Sundimi i ligjit përmendet në Preambulën e Statutit të Këshillit të Evropës si një nga tre “parimet që përbëjnë bazën e gjithë demokracisë së vërtetë”, krahas lirisë individuale dhe lirisë politike. Neni 3 i Statutit e bën respektimin e parimit të sundimit të ligjit parakusht për anëtarësimin e shteteve të reja në Këshill të Evropës. Pra, së bashku me demokracinë dhe të drejtat e njeriut, sundimi i ligjit është një nga tre parimet themelore të Këshillit të Evropës që ndërthuren dhe mbivendosen pjesërisht me njëra-tjetrën. Lidhja e ngushtë ndërmjet sundimit të ligjit dhe një shoqërie demokratike është nënvizuar në formulime të ndryshme nga Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut: “një shoqëri demokratike e përkushtuar ndaj sundimit të ligjit”, “shoqëri demokratike e bazuar në sundimin e ligjit” dhe, në mënyrë më sistematike, “sundimi i ligjit në një shoqëri demokratike”. Realizimi i këtyre tre parimeve, respektimit të të drejtave të njeriut, demokracisë pluraliste dhe sundimit të ligjit, konsiderohet se përbën synim të veçantë dhe kryesor të Këshillit të Evropës.

12. Sundimi i ligjit përmendet sistematikisht në dokumentet kryesore të politikave të Këshillit të Evropës dhe në konventa e rekomandime të shumta. Në veçanti, sundimi i ligjit përmendet si element i trashëgimisë së përbashkët në Preambulën e Konventës Evropiane për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore (KEDNJ), si parim themeltar i demokracive evropiane në Rezolutën Res(2002)12 që themelon Komisionin Evropian për Efikasitet të Drejtësisë (KEED), dhe si synim me prioritet në Statutin e Komisionit të Venedikut. Mirëpo, Këshilli i Evropës nuk e ka përkufizuar sundimin e ligjit në asnjë tekst dhe as nuk ka krijuar ndonjë mekanizëm të veçantë monitorues për çështje të sundimit të ligjit.

13. Këshilli i Evropës ka vepruar megjithatë në disa aspekte me synimin për të promovuar dhe forcuar sundimin e ligjit nëpërmjet disa prej organeve të tij, veçanërisht Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut (GJEDNJ), Komisionit Evropian për Efikasitet të Drejtësisë (KEED), Këshillit Konsultativ të Gjyqtarëve të Evropës (KKGJE), Grupit të Shteteve kundër Korrupsionit (GRECO), Komitetit Monitorues të Asamblesë Parlamentare të Këshillit të Evropës, Komisionerit për të Drejtat e Njeriut dhe Komisionit të Venedikut.

14. Në raportin e tij të vitit 2011 për sundimin e ligjit,³ Komisioni i Venedikut ka shqyrtuar konceptin e sundimit të ligjit në vazhden e Rezolutës 1594(2007) të Asamblesë Parlamentare, e cila tërhoqi vëmendjen për nevojën për të siguruar interpretim të saktë të termave “sundim i ligjit”, “Rechtsstaat” dhe “Etat de droit” ose “prééminence du droit”, që ndërthen parimet e ligjshmërisë dhe të procesit të rregullt ligjor.

15. Komisioni i Venedikut ka analizuar përkufizimet e propozuara nga autorë të ndryshëm nga sisteme juridike, organizata shtetërore dhe kultura të ndryshme juridike. Komisioni ka vlerësuar se nocioni i sundimit të ligjit

3. CDL-AD(2011)003rev

kërkon sistem të sigurisë dhe parashikueshmërisë juridike në të cilin secili ka të drejtë të trajtohet nga të gjithë vendimmarrësit në mënyrë dinjitoze, të barabartë e racionale dhe në përputhje me ligjet, si dhe të ketë mundësinë për t'i kundërshtuar vendimet para gjykatave të pavarura dhe të paanshme në një procedurë të drejtë. Komisioni ka paralajmëruar kundër rreziqeve të një koncepti thjesht formalist të sundimit të ligjit, sipas të cilit do të nevojitej thjesht që çdo veprim i një zyrtari publik të autorizohet me ligj. "Sundimi me ligj" apo "Isundimi me ligje", qoftë edhe "ligji sipas rregullave", janë interpretime të shtrembëruara të sundimit të ligjit.⁴

16. Komisioni ka theksuar gjithashtu se të drejtat individuale të njeriut preken jo vetëm nga veprimet e autoriteteve shtetërore, por edhe nga veprimet e akterëve hibridë (publiko-privatë) dhe të subjekteve private që ushtrojnë detyra që kanë qenë më parë kompetencë e autoriteteve shtetërore ose që përfshijnë vendime të njëanshme që prekin një numër të madh njerëzish, si dhe ato të organizatave ndërkombëtare dhe mbikombëtare. Komisioni ka rekomanduar që parimet e sundimit të ligjit të zbatohen edhe në këto fusha.

17. Sundimi i ligjit duhet të zbatohet në të gjitha nivelet e pushtetit publik. Parimet e sundimit të ligjit zbatohen përshtatshmërisht edhe në marrëdhëniet e së drejtës private. Përkufizimi i mëposhtëm, i dhënë nga Tom Bingham, i merr parasysh më së miri elementët thelbësorë të sundimit të ligjit: "çdo person dhe autoritet shtetëror, qoftë publik apo privat, është i detyruar t'u bindet dhe të ketë të drejtën të përfitojë nga legjislacioni i miratuar publikisht që hyn në fuqi (në përgjithësi) në të ardhmen dhe administrohet publikisht nga gjykatat".⁵

18. Në raportin e tij, Komisioni ka arritur në përfundimin se, përkundër dallimeve në mendime, ka pajtueshmëri për sa u përket elementëve thelbësorë të sundimit të ligjit, si dhe për ata të "Rechtsstaat" dhe të "Etat de droit", që nuk janë vetëm formale, por edhe substanciale ose material (materieller Rechtsstaatsbegriff). Këta elementë thelbësorë janë: (1) ligjshmëria, përfshirë procesin transparent, të përgjegjshëm dhe demokratik të nxjerrjes së legjislacionit; (2) siguria juridike; (3) ndalimi i arbitraritetit; (4) qasja në drejtësi para gjykatave të pavarura dhe të paanshme, përfshirë shqyrtimin gjyqësor të akteve administrative; (5) respektimi i të drejtave të njeriut; dhe (6) mosdiskriminimi dhe barazia para ligjit.

4. Shih Asambleja Parlamentare e Këshillit të Evropës, Propozimi për rezolutë i paraqitur nga z. Holovaty dhe të tjerë, Parimi i sundimit të ligjit, Doc. 10180, § 10. Në këtë kontekst, shih gjithashtu dokumentin e Kopenhagës të KSBE-së, paragrafin 2: "[Shtetet pjesëmarrëse] konsiderojnë se nocion i sundimit të ligjit nuk nënkupton thjesht ligjshmëri formale që siguron rregullsi dhe njëtrajtshmëri në sendërtimin dhe zbatimin e rendit demokratik, por drejtësi të bazuar në njohjen dhe pranimin e plotë të vlerës supreme të personalitetit të njeriut dhe të garantuar nga institucionet që sigurojnë kornizën për shprehjen e tij sa më të plotë."

5. Tom Bingham, *The Rule of Law* (2010)

19. Meqë raporti i vitit 2011 kishte për qëllim të lehtësonte kuptimin dhe interpretimin e saktë dhe të njëtrajtshëm të konceptit të sundimit të ligjit dhe, kështu, synonte lehtësimin e zbatimit praktik të parimeve të sundimit të ligjit, atij i ishte bashkëngjitur një “listë kontrolli e kriterëve për vlerësimin e gjendjes së sundimit të ligjit në një shtet” që i rendiste gjashtë elementët e sipërpërmendur, të kategorizuar sipas disa nënparametrave.

20. Në vitin 2012, në një konferencë që Komisioni i Venedikut e kishte organizuar në Londër nën patronatin e Ministrisë së Jashtme të Mbretërisë së Bashkuar dhe në bashkëpunim me Qendrën Bingham për Sundimin e Ligjit, Komisioni nisi projektin për zhvillimin e mëtejshëm të listës së kontrollit si një qasje funksionalisht inovative për vlerësimin e gjendjes së sundimit të ligjit në një shtet të caktuar.

21. Në vitin 2013, Këshilli i Bashkimit Evropian filloi të realizojë Dialogun e të ri për sundimin e ligjit me shtetet anëtare, që zhvillohet çdo vit. Ai nënvizoi se “respektimi i shtetit të së drejtës është parakusht për mbrojtjen e të drejtave themelore” dhe i bëri thirrje Komisionit “të çojë përpara debatin, në përputhje me traktatet, mbi nevojën dhe formën e mundshme të një metode sistematike, të bazuar në bashkëpunim, për t’i trajtuar këto çështje”.⁶ Në vitin 2014, Komisioni Evropian krijoi një mekanizëm për adresimin e problemeve sistematike që prekin sundimin e ligjit në shtetet anëtare të Bashkimit Evropian (BE). Kjo “kornizë e re e BE-së për forcimin e sundimit të ligjit” krijon një instrument paralajmërimi të hershëm bazuar në “indikacionet e marra nga burimet e disponueshme dhe institucionet e njohura, përfshirë Këshillin e Evropës”. “[i] Për të marrë njohuri të specializuara për çështje të veçanta në lidhje me sundimin e ligjit në shtetet anëtare, Komisioni (Evropian)...si rregull i përgjithshëm dhe n; rastet kur është e përshtatshme, do t’i kërkojë këshilla Këshillit të Evropës dhe/ose Komisionit të tij të Venedikut”.⁷

22. Në nivel të Kombeve të Bashkuara, pas botimit të “Treguesve të sundimit të ligjit” në vitin 2011,⁸ Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara miratoi në vitin 2012 Deklaratën e mbledhjes së nivelit të lartë të Asamblesë së Përgjithshme për sundim të ligjit në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar, ku pohohet se “Shteti i së drejtës vlen në mënyrë të barabartë për të gjitha shtetet si dhe për organizatat ndërkombëtare”.

6. Përfundimet e Këshillit për të drejtat themelore dhe sundimin e ligjit dhe për Raportin e vitit 2012 të Komisionit për zbatimin e Kartës së të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian, Mbledhja e Këshillit për Drejtësi dhe Punë të Brendshme, Luksemburg, 6-7 qershor 2013, pjesa c, gjendet tek: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/137404.pdf.

7. Kumesë e Komisionit Evropian për Parlamentin Evropian dhe Këshillin, ‘Një kornizë e re e BE-së për forcimin e sundimit të ligjit’, COM(2014) 158 final/2, http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/com_2014_158_en.pdf.

8. Ky dokument është botim i përbashkët i Departamentit të Kombeve të Bashkuara për Operacione Paqeruajtëse (DOPR) dhe Zyrës së Komisionerit të Lartë të Kombeve të Bashkuara për të Drejtat e Njeriut (OHCHR).

23. Agjenda e zhvillimit të qëndrueshëm, me 17 objektivat e zhvillimit të qëndrueshëm (OZHQ) dhe 169 caqe që do të arrihen deri në vitin 2030, u miratua njëzëri nga Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara në shtator të vitit 2015. OZHQ-të, të cilat përmbajnë caqe të shumta, synojnë të jenë vërtet transformuese dhe të kenë implikime të thella për realizimin e agjendës, duke parashikuar "[një botë] ku demokracia, qeverisja e mirë dhe sundimi i ligjit, si dhe kushte të favorshme në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar, janë thelbësore për zhvillim të qëndrueshëm..." Në kuadër të objektivës 16, shtetet zotohen që të "promovojnë shoqëri paqësore dhe gjithëpërfshirëse për zhvillim të qëndrueshëm, të sigurojnë qasje në drejtësi për të gjithë dhe të ndërtojnë institucione efektive, llogaridhënëse dhe gjithëpërfshirëse në të gjitha nivelet". Shkalla e realizimit të Objektivës 16 do të vlerësohet kundrejt një numri caqesh, ca prej të cilëve përfshijnë komponentë të sundimit të ligjit si, për shembull, zhvillimi i institucioneve efektive, llogaridhënëse dhe transparente (caku 16.6) dhe i vendimmarrjes së përgjegjshme, gjithëpërfshirëse dhe përfaqësuese në të gjitha nivelet (caku 16.7). Megjithatë, është Objektivë 16.3, sipas të cilit shtetet zotohen të "Promovojnë sundimin e ligjit në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar dhe të sigurojnë qasje të barabartë në drejtësi për të gjithë", është ai që ofron mundësi unike për rigjallërimin e marrëdhënieve midis qytetarëve dhe shtetit. Kjo listë kontrolli mund të shërbejë si instrument tejte i vlefshëm për të ndihmuar në matjen cilësore të treguesve të sundimit të ligjit në kontekst të OZHQ-ve.

24. Kjo listë kontrolli synon të mbështetet në zhvillimet e përshkruara më sipër dhe të sigurojë një instrument për vlerësimin e sundimit të ligjit në një vend të caktuar nga pikëpamja e strukturave të tij kushtetuese dhe ligjore, legjisllacionit në fuqi dhe praktikës gjyqësore ekzistuese. Lista synon të mundësojë vlerësim objektiv, të plotë, transparent dhe të barabartë.

25. Lista e kontrollit orientohet kryesisht në vlerësimin e masave mbrojtëse ligjore. Megjithatë, zbatimi i duhur i ligjit është aspekt thelbësor i sundimit të ligjit që duhet të merret gjithashtu në konsideratë. Kjo është arsyeja pse lista e kontrollit përfshin disa kriterë shtesë në lidhje me praktikën. Këto kriterë nuk janë shteruese.

26. Për të analizuar nëse janë përmbushur parametrat nevojiten burime verifikimi (standarde). Për parametrat ligjorë, këto do të jenë ligjet në fuqi dhe, për shembull, në Evropë, vlerësimet e tyre ligjore nga Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut, Komisioni i Venedikut, organet monitoruese të Këshillit të Evropës dhe burime të tjera institucionale. Për parametrat që lidhen me praktikën, do të jetë e nevojshme të përdoren burime të shumta, përfshirë ato institucionale si CEPEJ dhe Agjencia e Bashkimit Evropian për të Drejtat Themelore.

27. Lista e kontrollit është dedikuar si instrument në shërbim të një sërë akterëve që mund të vendosin të realizojnë vlerësime të këtij lloji. Këtu mund

të përfshihen parlamentet dhe autoritetet e tjera shtetërore që vlerësojnë nevojën dhe përmbajtjen e reformës legislative, shoqëria civile dhe organizatat ndërkombëtare, përfshirë ato rajonale, në veçanti Këshilli i Evropës dhe Bashkimi Evropian. Vlerësimet duhet të marrin parasysh tërë kontekstin dhe të shmangin çdo aplikim mekanik të elementëve të caktuar të listës së kontrollit.

28. Komisioni i Venedikut nuk është i mandatuar që me vetiniciativë të procedojë me vlerësime të sundimit të ligjit në vende të caktuara, megjithatë kuptohet që kur Komisioni duhet të trajtojë sipas kërkesës çështje të sundimit të ligjit në suazat e përgatitjes së ndonjë opinioni për ndonjë vend të caktuar, ai do ta bazojë analizën e tij në parametrat e listës së kontrollit brenda fushës së kompetencës së tij.

29. Sundimi i ligjit realizohet në hapa të njëpasnjëshëm që përmbushen në mënyrë progresive: sa më bazik të jetë niveli i sundimit të ligjit, aq më e madhe është kërkesa për të. Sundimi i plotë i ligjit është detyrë e vazhdueshme, madje edhe në demokracitë e konsoliduara. Në këtë kontekst, duhet të jetë e qartë se nuk është e nevojshme doemos që të plotësohen kumulativisht që të gjithë parametrat e listës së kontrollit në mënyrë që vlerësimi përfundimtar mbi pajtueshmërinë me sundimin e ligjit të jetë pozitiv. Vlerësimet duhet të marrin parasysh se cilët parametra nuk janë përmbushur, në çfarë mase, në çfarë kombinimi etj., dhe duhet të jetë objekt i shqyrtimit të vazhdueshëm.

30. Kjo listë kontrolli nuk është as shteruese dhe as përfundimtare: ajo synon t'i përfshijë elementët thelbësorë të sundimit të ligjit. Lista e kontrollit mund të ndryshojë me kalimin e kohës dhe të zgjerohet më tej për të mbuluar aspekte të tjera ose për të përfshirë hollësi të mëtejme, ashtu siç dhe mund të paraqiten problematika të reja që do të kërkojnë rishikimin e saj. Prandaj, Komisioni i Venedikut do të bëjë përditësimin e rregullt të listës së kontrollit.

31. Siç do të shpjegohet në kapitullin vijues, sundimi i ligjit dhe të drejtat e njeriut janë të ndërlidhura me njëra-tjetrën. Pa lejm të qasjes në të drejtat e njeriut, sundimi i ligjit do të ishte vetëm një guaskë boshe dhe, anasjelltas, mbrojtja dhe promovimi i të drejtave të njeriut realizohet vetëm përmes respektimit të sundimit të ligjit: një regjim i fortë i sundimit të ligjit është jetik për mbrojtjen e të drejtave të njeriut. Veç kësaj, sundimi i ligjit dhe disa të drejta të njeriut (si gjykimi i drejtë dhe liria e hprehjes) mbivendosen.⁹ Ndërsa është e qartë se sundimi i ligjit mund të realizohet plotësisht vetëm në një mjedis ku mbrohen të drejtat e njeriut, lista e kontrollit do t'i trajtojë shprehimisht të drejtat e njeriut vetëm kur ato janë të lidhura me aspekte të

9. Shih FRA (2014), *Një kornizë e brendshme strategjike e BE-së për të drejtat themelore: bashkimi i të drejtave themelore: bashkimi i forcave për të arritur rezultate më të mira*. Luxembourg, Publications Office of the European Union (Publications Office).

veçanta të sundimit të ligjit.¹⁰

32. Megjenëse Komisioni i Venedikut është organ i Këshillit të Evropës, lista e kontrollit vë në pah situatën ligjore në Evropë, siç pasqyrohet veçanërisht në praktikën gjyqësore të Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, si edhe të Gjykatës së Drejtësisë së Bashkimit Evropian në suazat e kompetencave të saj të veçanta. Megjithatë, sundimi i ligjit është parim universal dhe ky dokument i referohet aty ku është e përshtatshme zhvillimeve në nivel global dhe në rajone të tjera të botës, veçanërisht në pjesën III e cila shqyrton standardet ndërkombëtare.

B. Sundimi i ligjit në mjedis të favorshëm

33. Sundimi i ligjit është i lidhur jo vetëm me të drejtat e njeriut, por edhe me demokracinë, pra me vlerën e tretë themelore të Këshillit të Evropës. Demokracia nënkupton përfshirjen e njerëzve në procesin e vendimmarrjes në një shoqëri, ndërsa të drejtat e njeriut mëtojnë t'i mbrojnë individët nga ndërhyrjet arbitrare dhe të tepruara në liritë e tyre dhe të garantojnë dinjitetin njerëzor. Sundimi i ligjit fokusohet në kufizimin dhe shqyrtimin e pavarur të ushtrimit të pushtetit publik. Sundimi i ligjit promovon demokracinë duke paraparë llogaridhënie për ata që ushtrojnë pushtetin publik dhe duke garantuar të drejtat e njeriut në mbrojtje të pakicave nga rregullat arbitrare të shumicës.

34. Sundimi i ligjit është shndërruar në “ideal dhe aspiratë globale”,¹¹ me një thelb të përbashkët të vlefshëm kudo. Megjithatë, kjo nuk do të thotë se zbatimi i tij duhet të jetë i njëlojtë pavarësisht nga konteksti i posaçëm juridik, historik, politik, social apo gjeografik. Gjersa komponentët ose “përbërësit” kryesorë¹² të sundimit të ligjit janë konstantë, mënyra e veçantë e realizimit të tyre mund të ndryshojë nga njëri vend në tjetrin në varësi të kontekstit lokal, dhe në veçanti të rendit kushtetues dhe traditave të vendit në fjalë. Ky kontekst mund të përcaktojë edhe peshën relative të secilit prej komponentëve.

35. Historikisht, sundimi i ligjit u zhvillua si mjet për të kufizuar pushtetin e shtetit (të qeverisë). Të drejtat e njeriut shiheshin si mbrojtje nga ndërhyrjet e bartësve të këtij pushteti (“të drejtat negative”). Që atëherë perceptimet e drejtave të njeriut kanë ndryshuar në shumë shtete, si dhe në të drejtën evropiane dhe atë ndërkombëtare. Ndonëse me disa dallime në hollësi,

10. Për këtë çështje, shih në veçanti Raportin mbi sundimin e ligjit të miratuar nga Komisioni i Venedikut, CDL-AD(2011)003rev, § 59-61. Raporti nënvizon gjithashtu (§ 41) se “tani mund të ketë konsensus për elementët e nevojshëm të sundimit të ligjit si dhe ato të Rechtsstaat që nuk janë vetëm formale, por edhe substantive ose materiale” (të shtuar).

11. Rule of Law. A Guide for Politicians, HILL, Lund/The Hague, 2012, p. 6

12. Raport i Komisionit të Venedikut për Sundimin e Ligjit, CDL-AD(2011)003rev, § 37

ka një tendencë për ta zgjeruar shtrirjen e të drejtave civile dhe politike, veçanërisht në lidhje me njohjen e detyrimeve pozitive të shtetit për të garantuar mbrojtje efektive ligjore të të drejtave të njeriut në lidhje me akterët privatë. Kështu, termat përkatës janë “detyrimet pozitive për të mbrojtur”, “efektet horizontale të të drejtave themelore” ose “Drittwirkung der Grundrechte”.

36. Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut i ka njohur tashmë detyrimet pozitive në disa fusha, si për shembull në lidhje me nenin 8 të KEDNJ.¹³ Në disa vendime të saj, Gjykata ka përcaktuar detyrimet specifike pozitive të shtetit duke e ndërthurur nenin 8 të KEDNJ me parimin e sundimit të ligjit.¹⁴ Derisa në këto raste detyrimet pozitive për të mbrojtur nuk mund të burojnë vetëm nga sundimi i ligjit, parimi i sundimit të ligjit krijon detyrime shtesë për shtetin në kuptimin të garantimit të qasjes së individëve nën juridiksionin e tij në mjete juridike efektive për të realizuar mbrojtjen e të drejtave të tyre të njeriut, veçanërisht në situatat kur akterët privatë i shkelin ato. Pra, sundimi i ligjit siguron një pikë referimi për cilësinë e ligjeve që mbrojnë të drejtat e njeriut: dispozitat ligjore në këtë fushë, dhe përtej saj¹⁵, duhet të jenë, ndër të tjera, të qarta, të parashikueshme dhe jodiskriminuese, dhe duhet të zbatohen nga gjykata të pavarura, me garanci procedurale të barasvlershme me ato që zbatohen në konfliktet që rezultojnë nga ndërhyrjet e autoriteteve publike në të drejtat e njeriut.

37. Një nga elementët përkatës kontekstualë është sistemi juridik në tërësi. Burimet e së drejtës që përcaktojnë rregullat ligjore, duke garantuar kësioj sigurinë juridike, nuk janë të njëjta në të gjitha vendet: disa shtete i përmbahen kryesisht së drejtës së kodifikuar, me përjashtime të rralla, kurse tjerat mbështeten në respektimin e së drejtës precedente të bërë nga gjyqtari.

38. Shtetet mund të përdorin gjithashtu mjete dhe procedura të ndryshme, si për shembull në lidhje me parimin e gjykimit të drejtë, në procedurë penale (sistemi akuzator krahasuar me sistemin inkuizitor, e drejta për gjykim nga juria krahasuar me zgjidhjen e çështjeve penale nga gjyqtari). Mjetet materiale që janë të dobishme për garantimin e një gjykimi të drejtë, si ndihma juridike dhe lehtësira të tjera, mund të kenë po ashtu forma të ndryshme.

39. Ndarja e pushtetit shtetëror ndërmjet institucioneve të ndryshme shtetërore mund të ndikojë gjithashtu në kontekstin në të cilin konsiderohet kjo listë kontrolli. Ajo duhet të përshtatet mirë nëpërmjet një sistemi kontrollësh dhe balancash. Duhet të jetë e mundur që një gjyqësor i pavar-

13. Shih për shembull GJEDNJ, Centro Europe 7 dhe di Stefano kundër Italisë, 38433/09, 7 qershor 2012, § 134, 156; Bărbulescu kundër Rumanisë, 61496/08, 12 janar 2016, § 52ff.

14. Shih GJEDNJ, Sylvester kundër Austrisë, 36812/97 dhe 40104/98, 24 prill 2003, § 63; PP kundër Polonisë, 8677/03, 8 janar 2008, § 88.

15. Pasi garancitë e sundimit të ligjit vlejnë jo vetëm për të drejtat e njeriut, por për të gjitha ligjet.

ur dhe i paanshëm të rishikojë kushtetutshmërinë dhe ligjshmërinë e ushtrimit të pushtetit legjislativ dhe ekzekutiv. Është jashtëzakonisht e rëndësishme për ruajtjen dhe avancimin e sundimit të ligjit që sistemi gjyqësor të funksionojë mirë dhe që vendimet e tij të zbatohen në mënyrë efektive.

40. Në nivel ndërkombëtar, kërkesat dhe implikimet e sundimit të ligjit pasqyrojnë veçoritë e sistemit juridik ndërkombëtar. Në shumë aspekte ky sistem është shumë më pak i zhvilluar se sa sistemet kombëtare kushtetuese dhe ligjore. Përveç sistemeve të veçanta rajonale si ai i Bashkimit Evropian, sistemet ndërkombëtare nuk kanë ligjvënës të përhershëm dhe, në shumicën e rasteve, nuk kanë gjyqësor me kompetenca të detyrueshme, ndërkohë që karakteristikat demokratike në vendimmarrje janë ende tejet të dobëta.

41. Natyra mbikombëtare e Bashkimit Evropian e ka shtyrë atë të zhvillojë konceptin e sundimit të ligjit si parim i përgjithshëm i aplikueshëm për sistemin e tij juridik. Sipas praktikës gjyqësore të Gjykatës së Drejtësisë së Bashkimit Evropian, sundimi i ligjit ngërthen epërsinë e ligjit, ekuilibrin institucional, shqyrtimin gjyqësor, të drejtat themelore (procedurale), përfshirë të drejtën në mjete juridike, si dhe parimet e barazisë dhe proporcionalitetit.

42. Elementet kontekstuale të sundimit të ligjit nuk kufizohen vetëm në faktorë juridikë. Prania (ose mungesa) e një kulture të përbashkët politike dhe juridike në një shoqëri, dhe raporti midis kësaj kulture dhe rendit juridik ndihmojnë për të përcaktuar se në çfarë mase dhe sa konkretisht elementët e ndryshëm të sundimit të ligjit duhet të jenë shprehimisht të cekur në ligjin e shkruar. Kështu, për shembull, traditat kombëtare në fushën e zgjidhjes së kontesteve dhe zgjidhjes së konflikteve do të kenë ndikim në garancitë konkrete të gjykimit të drejtë që sigurohen në një vend. Është me rëndësi që në çdo shtet kultura e fortë politike dhe juridike të mbështesë mekanizmat dhe procedurat e posaçme të sundimit të ligjit, të cilat duhet të kontrollohen, të përshtaten dhe përmirësohen vazhdimisht.

43. Sundimi i ligjit mund të lulëzojë vetëm në ato vende ku banorët ndihen kolektivisht përgjegjës për zbatimin e konceptit, duke e bërë atë pjesë integrale të kulturës së tyre juridike, politike dhe sociale.

II. Kriteret

A. Ligjshmëria¹⁶

1. Epërsia e ligjit

A njihet epërsia e ligjit?

- i. A ka Kushtetutë të shkruar?
- ii. A sigurohet përputhshmëria e legjislacionit me Kushtetutën?
- iii. A miratohen ligjet pa vonesë kur kjo kërkohet me Kushtetutë?
- iv. A përputhen veprimet e pushtetit ekzekutiv me Kushtetutën dhe ligjet e tjera?¹⁷
- v. A miratohen rregulloret pa vonesë kur kjo kërkohet me legjislacion?
- vi. A ka shqyrtim efektiv gjyqësor të përputhshmërisë së akteve dhe vendimeve të pushtetit ekzekutiv me ligje?
- vii. A realizohet ky shqyrtim gjyqësor edhe për aktet dhe vendimet e agjencive të pavarura dhe akterët privatë që kryejnë detyra publike?
- viii. A garantohet mbrojtje ligjore efektive e të drejtave individuale të njeriut përballë shkeljeve nga akterët privatë?

16. Parimi i ligjshmërisë njihet shprehimisht si aspekt i sundimit të ligjit nga Gjykata Evropiane e Drejtësisë, shih GJED, C-496/99 P, *Komisioni kundër CAS Succhi di Frutta*, 29 prill 2004, § 63.

17. Kjo rezulton nga parimi i ndarjes së pushteteve, i cili gjithashtu kufizon diskrecionin e ekzekutivit: krh. CM(2008)170, Këshilli i Evropës dhe Sundimi i Ligjit, § 46.

44. Veprimet e shtetit duhet të jenë në përputhje me ligjin dhe të autorizuar me ligj. Derisa nevoja për shqyrtim gjyqësor të akteve dhe vendimeve të ekzekutivit dhe të organeve të tjera që ushtrojnë detyra publike është e njohur botërisht, praktikat kombëtare në kuptim të mënyrave të sigurimit të përputhshmërisë së legjislacionit me Kushtetutën janë tejet të larmishme. Ndërsa shqyrtimi gjyqësor është mjet efektiv për arritjen e këtij qëllimi, mund të ketë edhe mjete të tjera për garantimin e zbatimit të duhur të Kushtetutës për të garantuar respektim të sundimit të ligjit, siç është shqyrtimi *apriori* nga një komision i specializuar.¹⁸

2. Pajtueshmëria me ligjin¹⁹

A veprojnë autoritetet publike në bazë të ligjeve në fuqi dhe në përputhje me to?²⁰

- i. A janë të përcaktuara me ligj kompetencat e autoriteteve publike?²¹
- ii. A është e qartë ndarja e kompetencave ndërmjet autoriteteve të ndryshme?
- iii. A janë të përcaktuara me ligj procedurat që duhet t'i ndjekin autoritetet publike?
- iv. A mund të funksionojnë autoritetet publike pa bazë ligjore? A justifikohen rastet e tilla?
- v. A i respektojnë autoritetet publike detyrimet e tyre pozitive duke siguruar zbatimin dhe mbrojtjen efektive të të drejtave të njeriut?
- vi. Në rastet kur detyrat publike u delegohen akterëve privatë, a parashihen me ligj garanci ekuivalente?²²

45. Kërkesë minimale e sundimit të ligjit është që kompetencat e autoriteteve publike të përcaktohen me ligj. Për aq sa ligjshmëria trajton veprimet e zyr-

18. Komisioni i Venedikut, në parim, është i favorshëm për shqyrtim të plotë të kushtetutshmërisë, por mjafton një zbatim i duhur i Kushtetutës: cf. CDL-AD(2008)010, Opinion mbi Kushtetutën e Finlandës, § 115 eff. Shih veçanërisht seksionin mbi Drejtësinë Kushtetuese (II.E.3).

19. Mbi hierarkinë e normave, shih CDL-JU(2013)020, Memorandum – Konferenca mbi standardet evropiane të sundimit të ligjit dhe fushëveprimi i diskrecionit të pushteteve në shtetet anëtare të Këshillit të Evropës (Yerevan, Armeni, 3-5 korrik 2013).

20. Referenca për «ligjin» për aktet dhe vendimet që prekin të drejtat e njeriut gjendet në një sërë dispozitash të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, duke përfshirë nenin 6.1, 7 dhe nenet 8.2, 9.2, 10.2 dhe 11.2 në lidhje me kufizimet e lirive themelore. Shih, midis shumë autoriteteve të tjera, GJEDNJ Amann kundër Zvicrës, 27798/95, 16 shkurt 2000, § 47ff; Slivenko kundër Letonisë, 48321/99, 9 tetor 2003, § 100; X. v. Letonisë, 27853/09, 26 nëntor 2013, § 58; Kurić dhe të tjerët kundër Sllovenisë, 26828/06, 12 mars 2014, §341.

21. Fuqia diskrecionale është, natyrisht, e lejueshme, por ajo duhet të kontrollohet. Shih më poshtë II.C.1:

22. Cf. më poshtë II.A.8.

tarëve publikë, ajo gjithashtu kërkon që ata të kenë autorizimin për të vepruar dhe që më pas të veprojnë brenda kufijve të kompetencave që u janë dhënë dhe, rrjedhimisht, të respektojnë të drejtën procedurale dhe materiale. Garancitë ekuivalente duhet të vendosen me ligj sa herë që pushtetet publike u delegohen akterëve privatë, veçanërisht në rastet e kompetencave shtrënguese, dhe jo vetëm. Për më tepër, autoritetet publike duhet t'i ruajnë aktivisht të drejtat themelore të individëve përballë akterëve të tjerë privatë.²³

46. Termi "ligj" mbulon jo vetëm kushtetutat, të drejtën ndërkombëtare, ligjet dhe rregulloret, por gjithashtu, aty ku është e përshtatshme, ligjet e krijuara nga vendimet e gjyqtarëve,²⁴ siç janë rregullat e sistemit anglosakson, ku që të gjitha janë të detyrueshme për kah natyra. Çdo ligj duhet të jetë i qasshëm dhe i parashikueshëm.²⁵

3. Marrëdhënia ndërmjet së drejtës ndërkombëtare dhe së drejtës vendore

A siguron sistemi juridik vendor që shteti të respektojë obligimet detyruese sipas së drejtës ndërkombëtare? Në veçanti:

- i. A siguron përputhshmëri me legjislacionin për të drejtat e njeriut, përfshirë vendimet detyruese të gjykatave ndërkombëtare?
- ii. A ka rregulla të qarta për zbatimin e këtyre detyrimeve në legjislacionin vendor?²⁶

23. Për referencë të kohëve të fundit të detyrimeve pozitive të shtetit për të garantuar të drejtat themelore të individëve përballë aktorëve privatë, shih GJEDNJ Bårbolescu kundër Rumanisë, 61496/08, 12 janar 2016, § 52ff (në lidhje me nenin 8 të KEDNJ).
24. Ligji "përfshin ligjin statutor si dhe praktikën gjyqësore", GJEDNJ Acour kundër Francës, 67335/01, 29 mars 2006, § 42; kf Kononov kundër Letonisë [GC], 36376/04, 17 maj 2010, § 185.
25. GJEDNJ The Sunday Times kundër Mbretërisë së Bashkuar (Nr.1), 6538/74, 26 Prill 1979, § 46ff. Për kushtet e qasshmërisë dhe parashikueshmërisë, shih p.sh, GJEDNJ Kurić dhe të tjerët kundër Sllovenisë, 26828/06, 26 qershor 2012, § 341ff; Amann kundër Zvicrës, 27798/95, 16 shkurt 2000, § 50; Slivenko kundër Letonisë, 48321/99, 9 tetor 2003, § 100. Gjykata e Bashkimit Evropian konsideron se parimet e sigurisë juridike dhe pritshmërive legjitime nënkuptojnë se "efekti i legjislacionit të Komunitetit duhet të jetë i qartë dhe i pritshëm për ata që i nënshtrohen atij": GJED, 212 deri 217/80, Amministrazione delle finanze dello Stato v. SRL Meridionale Industria Salumi dhe të tjerë, 12 nëntor 1981, § 10; ose "që legjislacioni duhet të jetë i qartë dhe i saktë dhe zbatimi i tij të jetë i parashikueshëm për të gjitha palët e interesuara": GJED, C-585/13, Banka Tregtare Evropiane-Iraniane AG kundër Këshillit të Bashkimit Evropian, 5 mars 2015, § 93; shih GJED, C325/91, Franca kundër Komisionit, 16 qershor 1993, § 26. Për më shumë detaje, shih II.B (siguria juridike).
26. Cf. Neni 26 (pacta sunt servanda) dhe nenin 27 (ligjet vendore dhe respektimi i traktateve) të Konventës së Vjenës të vitit 1969 mbi të drejtën e traktateve; CDL-STD(1993)006, Marrëdhënia ndërmjet së drejtës ndërkombëtare dhe asaj vendore, § 3.6 (traktatet), 4.9 (zakonet ndërkombëtare), 5.5 (vendimet e organizatave ndërkombëtare), 6.4 (gjykimet dhe aktvendimet ndërkombëtare); CDL-AD(2014)036, Raport mbi Zbatimin e Traktateve të Drejtave të Njeriut në të Drejtën e Brendshme dhe Rolin e Gjykatave, § 50.

47. Parimi *pacta sunt servanda* (marrëveshjes duhet t'i përmbahemi) është mënyra në të cilën e drejta ndërkombëtare shpreh parimin e ligjshmërisë. Ai nuk trajton mënyrën në të cilën e drejta ndërkombëtare zakonore ose konvencionale zbatohet në rendin e brendshëm juridik, por një shtet "nuk mund t'i përdorë dispozitat e së drejtës vendore si justifikim për mospërbushje të marrëveshjes/traktatit"²⁷ ose mosrespektim të së drejtës zakonore ndërkombëtare.

48. Parimi i sundimit të ligjit nuk imponon zgjedhje midis monizmit dhe dualizmit, por *pacta sunt servanda* zbatohet pavarësisht qasjes kombëtare ndaj marrëdhënieve ndërmjet së drejtës ndërkombëtare dhe asaj vendore. Sidoqoftë, zbatimi i plotë i brendshëm i së drejtës ndërkombëtare është thelbësor. Kur e drejta ndërkombëtare është pjesë e së drejtës vendore, ajo bëhet ligj i detyrueshëm në kuptim të paragrafit paraprak lidhur me epërsinë e ligjit (II.A.2). Megjithatë, kjo nuk do të thotë se ajo duhet të ketë gjithmonë epërsi ndaj Kushtetutës apo legjislacionit të zakonshëm.

4. Kompetencat ligjbërëse të ekzekutivit

A sigurohet epërsia e legjislativit?

- i. A përfshihen rregulla të përgjithshme dhe abstrakte në një akt parlamenti ose rregullore të bazuar në atë ligj, përveç përjashtimeve të kufizuara të parapara në Kushtetutë?
- ii. Cilat janë ato përjashtime? A janë të kufizuara në kohë? A kontrollohen nga Parlamenti dhe gjyqësori? A ka mjet efektiv kundër abuzimit?
- iii. Kur pushteti legjislativ i delegohet ekzekutivit nga Parlamenti, a janë të përcaktuara qartë me akt legjislativ objektivat, përmbytja dhe fushëveprimi i delegimit të pushtetit?²⁸

49. Kompetencat e pakufizuara të ekzekutivit janë, *de jure* ose *de facto*, tipar qendror i sistemeve absolutiste dhe diktatoriale. Konstitucionalizmi modern është ndërtuar kundër sistemeve të tilla dhe për këtë arsye siguron epërsinë e legjislativit.²⁹

27. Neni 27 i Konventës së Vjenës për të Drejtën e Traktateve; shih gjithashtu nenin 46 (Dispozitat e së drejtës vendore në lidhje me kompetencën për të lidhur traktate).

28. Shih nenin 80 të Kushtetutës gjermane; Neni 76 i Kushtetutës italiane; Neni 92 i Kushtetutës së Polonisë; Neni 290.1 i Traktatit për Funksionimin e Bashkimit Evropian, i cili thotë se "elementet thelbësore të një fushe do të rezervohen për aktin legjislativ dhe nuk do të jenë objekt i delegimit të pushtetit".

29. GJEDNJ Sunday Times, shënimin sipër 25.

5. Procedurat e ligjbërjes

A është procesi i miratimit të ligjeve transparent, llogaridhënës, gjithëpërfshirës dhe demokratik?

- i. A ka rregulla të qarta kushtetuese për procedurën legjislativë?³⁰
- ii. A është Parlamenti organ suprem në vendosjen për përmbajtjen e ligjit?
- iii. A debatohet publikisht legjislacioni i propozuar nga parlamenti dhe a arsyetohet në mënyrë adekuate (*p.sh* me raporte shpjeguese)?³¹
- iv. A ka publikuar qasje në projektligje, të paktën kur të procedohen në Parlament? A ka publiku mundësi domethënëse për të parashtruar komente?³²
- v. Sipas nevojës, a realizohen vlerësime të ndikimit përpara miratimit të legjislacionit (*p.sh* mbi të drejtat e njeriut dhe ndikimin buxhetor të ligjeve)?³³
- vi. A merr pjesë Parlamenti në procesin e hartimit, miratimit, inkuorporimit dhe zbatimit të traktateve ndërkombëtare?

30. Për procedurat legjislativë që duhet të sqarohen dhe të integrohen, shih *p.sh* CDL-AD(2012)026, §79; *kf.* CDL-AD(2002)012, Opinion mbi draftin e rishikimit të Kushtetutës Rumune, § 38ff.
31. Sipas Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, rishikimi i përpiktë dhe përkatës i (projekt)legjislationit, jo vetëm a posteriori nga gjyqësori, por edhe a priori nga ligjvënësi, i bën më lehtë të justifikueshme kufizimet ndaj të drejtave themelore të garantuara nga Konventa: GJEDNJ Animal Defenders International kundër Mbretërisë së Bashkuar, 48876/08, 22 prill 2013, §106ff.
32. Komiteti i OKB-së për të Drejtat e Njeriut, Koment i Përgjithshëm nr. 25 (1996), Neni 25 (Pjesëmarrja në çështjet publike dhe e drejta e votës) - E drejta për të marrë pjesë në çështjet publike, të drejtat e votimit dhe e drejta për qasje të barabartë në shërbimin publik – parashikon se “[q]ytetarët gjithashtu marrin pjesë në drejtimin e çështjeve publike duke ushtruar ndikim nëpërmjet debatit publik” (§ 8). Në dispozicion në <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain?page=search&docid=453883fc22&skip=0&query=gjeneriteti> komenti 25. Dokumenti i KSBE-së i Kopenhagës parashikon se legjislacioni “miratohet në fund të një procedure publike” dhe Dokumenti i Moskës i vitit 1991 (<http://www.osce.org/odihr/elections/14310>) thekson se “[L]egjislacioni formulohet dhe miratohet si rezultat i një procesi të hapur” (§ 18.1).
33. GJEDNJ Hatton kundër Mbretërisë së Bashkuar, 36022/97, 8 korrik 2003, §128: “Procesi i vendimmarrjes qeveritare në lidhje me çështje komplekse të politikës mjedisore dhe ekonomike siç është rasti në fjalë, duhet të përfshijë medoemos hetime dhe studime të përshtatshme për t’i lejuar ato të arrijnë një bilanc të drejtë midis konflikteve të ndryshme të interesave”. Shiko gjithashtu Evans kundër Mbretërisë së Bashkuar, 6339/05, 10 prill 2007, § 64. Për mungesën e debatit të vërtetë parlamentar që nga miratimi i statutit, i cili u zhvillua më 1870, shih Hirst (nr. 2) kundër Mbretërisë së Bashkuar, 74025/01, 6 tetor 2005, § 79. Në Finlandë, udhëzimet për hartimin e ligjit përfshijnë një kërkesë të tillë.

50. Siç u shpjegua në pjesën hyrëse, sundimi i ligjit është i lidhur me demokracinë sepse e promovon llogaridhënien dhe qasjen në të drejtat që kufizojnë kompetencat e shumicës.

6. Përjashtimet në situata emergjente

A parashihen me ligj përjashtime në situata emergjente?

- i. A ka dispozita të posaçme kombëtare që zbatohen për situata emergjente (luftë apo emergjenca të tjera publike që rrezikojnë jetën e popullit)? A janë të mundshme shmangiet nga të drejtat e njeriut në situata të tilla sipas së drejtës vendore? Cilat janë rrethanat dhe kriteret e nevojshme për të shkaktuar një shmangie?
- ii. A e ndalon ligji kombëtar shmangien nga disa të drejta edhe në situata emergjente? A janë shmangiet proporcionale, gjegjësisht të kufizuara në mënyrë strikte në kohëzgjatje, rrethana dhe fushëveprim në masën e kërkuar nga urgjenca e situatave?³⁴
- iii. A janë mundësitë që ekzekutivi të shmangë ndarjen normale të pushteteve në rrethana emergjente gjithashtu të kufizuara në kohëzgjatje, rrethana dhe fushëveprim?
- iv. Cila është procedura për përcaktimin e një situate emergjente? A ka kontroll parlamentar dhe rishikim gjyqësor të ekzistencës dhe kohëzgjatjes së një situate emergjente, dhe fushëveprimin e ndonjë shmangie sipas saj?

51. Siguria e shtetit dhe e institucioneve të tij demokratike, si dhe siguria e zyrtarëve dhe popullatës së tij, janë interesa jetike publike dhe private që meritojnë mbrojtje dhe mund të çojnë në shmangie të përkohshme nga disa të drejta të njeriut dhe në ndarje të jashtëzakonshme të pushteteve. Megjithatë, kompetencat e veçanta në raste emergjente janë keqpërdorur nga qeveritë autoritare për të qëndruar në pushtet, për t'i mbyllur gojën opozitës dhe për t'i kufizuar të drejtat e njeriut në përgjithësi. Prandaj, është thelbësore që të ketë kufizime të rrepta në kohëzgjatje, rrethana dhe fushëveprim të këtyre kompetencave. Siguria shtetërore dhe rendi publik mund të sigurohen efektivisht vetëm në një demokraci që respekton plotësisht

34. Cf. Neni 15 KEDNJ ("shmangia në kohë emergjente"); Neni 4I KDGP; Neni 27 KEDNJ. Për zbatim individual të nenit 15 të KEDNJ, shih GJEDNJ A. dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar, 3455/05, 19 shkurt 2009, § 178, 182: shmangia e nenit 5 § 1 të KEDNJ u konsiderua si joproporcional. Për pushtetet emergjente, shih gjithashtu CDL-STD(1995)012, Emergency Powers; CDL-AD(2006)015, Opinion mbi Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut në Situata Emergjente.

sundimin e ligjit.³⁵ Për këtë nevojitet kontroll parlamentar dhe shqyrtim gjyqësor i ekzistencës dhe kohëzgjatjes së një situate të shpallur emergjente në mënyrë që të shmanget abuzimi.

52. Dispozitat përkatëse të Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike, të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut dhe të Konventës Amerikane për të Drejtat e Njeriut janë të ngjashme.³⁶ Ato parashohin mundësinë e shmangieve (që dallojnë nga kufizimet e thjeshta të të drejtave të garantuara) vetëm në rrethana tejet të jashtëzakonshme. Shmangiet nga “të ashtuquajturat të drejta absolute: e drejta për jetën, ndalimi i torturës dhe trajtimit ose dënimit çnjerëzor ose poshtërues, dhe i skllavërisë, dhe parimi *nullum crimen, nulla poena*” ndër të tjera nuk janë të mundshme.³⁷ Pika II.A.6.i përmbledh kërkesat e këtyre traktateve.

7. Detyrimi për zbatim të ligjit

Çfarë masash janë marrë për të siguruar që autoritetet publike zbatojnë në mënyrë efektive ligjin?

- i. A janë analizuar pengesat për zbatimin e ligjit para dhe pas miratimit të tij?
- ii. A ka mjete efektive kundër moszbatimit të legjislacionit?
- iii. A parasheh ligji sanksione të qarta dhe specifike për mosrespektim të ligjit?³⁸
- iv. A ka sistem solid dhe koherent të zbatimit të ligjit nga autoritetet publike për t’i zbatuar këto sanksione?
- v. A zbatohen sanksionet në mënyrë konsistente?

53. Megjithëse zbatimi i plotë i ligjit është rrallëherë i mundur, një kriter themelor i sundimit të ligjit është që ligji duhet të respektohet. Konkretisht, kjo do të thotë që organet shtetërore duhet t’i zbatojnë ligjet në mënyrë efektive. Vetë thelbi i sundimit të ligjit do të vihej në pikëpyetje nëse ligji do të figuronte vetëm në letër, por nuk do të zbatohet siç duhet.³⁹ Detyrimi për

35. CDL-AD(2006)015, § 33.

36. Neni 15 ECHR: Neni 4 KNDKP; Neni 27 KEDNJ.

37. CDL-AD(2006)015, § 9. Për shmangiet sipas nenit 15 të KEDNJ-së, shih në përgjithësi CDL-AD(2006)015, § 9ff, dhe jurisprudencën e cituar.

38. Për nevojën për sanksione efektive dhe bindëse, shih p.sh CDL-AD(2014)019, § 89; CDL-AD(2013)021, § 70.

39. Nevoja për të siguruar zbatimin e duhur të legjislacionit nënvizohet shpesh nga Komisioni i Venedikut: shih p.sh CDL-AD(2014)003, § 11: “Sfida kryesore për zhvillimin e zgjedhjeve të vërteta demokratike mbetet ushtrimi i vullnetit politik nga të gjitha palët e interesuara, për të mbështetur gërmën dhe frymën e ligjit dhe për ta zbatuar atë plotësisht dhe me efektivitet”; CDL-AD(2014)001, § 85.

të zbatuar ligjin është i trefishtë, meqë përfshin bindjen e individëve ndaj ligjit, detyrimin e shtetit për ta zbatuar ligjin në mënyrë të arsyeshme dhe detyrimin e zyrtarëve publikë për të vepruar brenda kufijve të kompetencave të dhëna.

54. Pengesat ndaj zbatimit efektiv të ligjit mund të paraqiten jo vetëm si rezultat i veprimit të kundërligjshëm ose të pakujdesshëm të autoriteteve, por edhe për shkak se cilësia e legjislacionit e vështirëson zbatimin e tij. Prandaj, vlerësimi nëse ligji është i zbatueshëm në praktikë përpara miratimit të tij, si dhe kontrolli *a posteriori* nëse ai mund zbatohet në mënyrë efektive është shumë i rëndësishëm. Kjo do të thotë se duhet të bëhet vlerësim *ex ante* dhe *ex post* i legjislacionit kur trajtohet çështja e sundimit të ligjit.

55. Zbatimi i duhur i legjislacionit mund të pengohet edhe nga mungesa e sanksioneve të mjaftueshme (*lex imperfecta*), si dhe nga zbatimi i pamjaftueshëm ose selektiv i sanksioneve përkatëse.

8. Akterët privatë të ngarkuar me detyra publike

A garanton ligji që subjektet joshtetërore të cilat kanë marrë përsipër në tërësi apo pjesërisht detyra tradicionalisht publike, dhe veprimet e vendimet e të cilave kanë ndikim të ngjashëm me ato të autoriteteve publike mbi qytetarët e rëndomtë, u nënshtrohen kriterëve të sundimit të ligjit dhe japin llogari në mënyrë të krahasueshme me autoritetet publike?⁴⁰

56. Ka një sërë fushash ku akterët hibridë (publiko-privatë) ose subjektet private të cilët ushtrojnë kompetenca që tradicionalisht kanë qenë në domenin e autoriteteve shtetërore, përfshirë në fushat e menaxhimit të burgjeve dhe kujdesit shëndetësor. Sundimi i ligjit duhet të zbatohet edhe për situata të tilla.

40. Cf. Neni 124 i Kushtetutës së Finlandës: "Detyra publike administrative mund t'u delegohet të tjerëve përveç autoriteteve publike vetëm përmes një akti ose në bazë të një akti, nëse kjo është e nevojshme për kryerjen e duhur të detyrës dhe nëse nuk rrezikohen të drejtat dhe liritë themelore, mjetet juridike dhe kërkesat e tjera të qeverisjes së mirë".

B. Siguria Juridike

1. Qasja në legjislacion

A janë ligjet e qasshme?

- i. A publikohen të gjitha aktet legjislative përpara hyrjes së tyre në fuqi?
- ii. A janë ato lehtësisht të qasshme, *p.sh.* pa pagesë në internet dhe/ose në buletin zyrtar?

2. Qasja në vendime gjyqësore

A janë të qasshme vendimet e gjykatave?

- i. A janë vendimet e gjykatave lehtësisht të qasshme për publikun?⁴¹
- ii. A justifikohen mjaftueshëm përjashtimet?

57. Meqenëse vendimet e gjykatës mund të vendosin, shtjellojnë dhe qartësojnë ligje, qasja në to është pjesë e sigurisë juridike. Kufizimet mund të arsyetohen për të mbrojtur të drejtat individuale, për shembull ato të të miturve në rastet penale.

3. Parashikueshmëria e ligjeve

A janë të parashikueshme efektet e ligjeve?⁴²

- i. A janë shkruar ligjet në mënyrë të kuptueshme?
- ii. A përcakton qartë legjislacioni i ri nëse (dhe cili) legjislacioni i mëparshëm është shfuqizuar apo ndryshuar? A përfshihen ndryshimet në një version të konsoliduar të ligjit, të qasshëm për publikun?

58. Parashikueshmëria do të thotë jo vetëm që ligji, aty ku është e mundur,

41. GJEDNJ Fazlyiski kundër Bullgarisë, 40908/05, 16 prill 2013, §64-70, veçanërisht §65; Ryakib Biryukov kundër Rusisë, 14810/02, 17 janar 2008, në veçanti § 30ff; kf. Kononov kundër Letonisë, 36376/04, 17 maj 2010, § 185.

42. GJEDNJ The Sunday Times kundër Mbretërisë së Bashkuar (Nr.1), 6538/74, 26 prill 1979, § 46ff; Rekvényi kundër Hungarisë, 25390/94, 20 maj 1999, § 34ff.

duhet të shpallet përpara zbatimit dhe të jetë i parashikueshëm për sa i përket efekteve të tij por që duhet gjithashtu të formulohet me saktësi dhe qartësi të mjaftueshme për t'u mundësuar subjekteve juridike të rregullojnë sjelljen e tyre në përputhje me të.⁴³

59. Megjithatë, shkalla e nevojshme e parashikueshmërisë varet nga natyra e ligjit. Kjo është veçanërisht thelbësore në legjislacionin penal. Masat paraprake para përballjes me rreziqe konkrete po bëhen gjithnjë e më të rëndësishme; ky evolucion është legjitim për shkak të shumëfishimit të rreziqeve që burojnë sidomos nga ndryshimet teknologjike. Megjithatë, në fushat ku zbatohet qasja e masave paraprake të ligjeve, siç është ligji masave të rrezikut, parakushtet për veprimin e shtetit përshkruhen në terma që janë dukshëm më të gjera dhe më të pasakta, por sundimi i ligjit nënkupton që parimi i parashikueshmërisë të mos lihet mënjanë.

4. Stabiliteti dhe konsistenca e ligjit

A janë ligjet stabile dhe konsistente?

- i. A janë ligjet stabile në atë masë sa që ndryshohen vetëm me paralajmërim të qartë?⁴⁴
- ii. A aplikohen në mënyrë konsistente?

60. Mungesa e stabilitetit dhe e konsistencës në legjislacion ose veprime ekzekutive mund të ndikojë në aftësinë e një personi për t'i planifikuar veprimet e tij. Megjithatë, stabiliteti nuk është qëllim në vetvete: ligji duhet të jetë gjithashtu në gjendje t'u përshtatet ndryshimit të rrethanave. Ligji mund të ndryshohet, por me debat dhe njoftim publik, dhe pa ndikuar negativisht në pritshmëritë legjitime (shih pikën e radhës).

5. Pritshmëritë legjitime

A sigurohet respektimi i parimit të pritshmërive legjitime?

61. Parimi i pritshmërive legjitime është pjesë e parimit të përgjithshëm të sigurisë juridike në të drejtën e Bashkimit Evropian, që rrjedh nga të drejtat kombëtare. Ky parim gjithashtu shpreh idenë që autoritetet publike jo vetëm që duhet të respektojnë ligjin, por edhe premtimet e tyre dhe pritshmëritë e rritura. Sipas doktrinë të pritshmërisë legjitime, ata

43. The Sunday Times kundër Mbretërisë së Bashkuar (Nr. 1), 6538/74, 26 prill 1979, § 49.

44. Komisioni i Venedikut ka trajtuar çështjen e qëndrueshmërisë së legjislacionit në fushën zgjedhore: Kodi i Praktikës së Mirë në Çështjet Zgjedhore, CDL-AD(2002)023rev, II.2; Deklarata Interpretative për Stabilitetin e Ligjit Zgjedhor, CDL-AD(2005)043.

që veprojnë me mirëbesim në bazë të ligjit nuk duhet të zhgënjehen në pritshmëritë e tyre legjitime. Megjithatë, situatat e reja mund t'i justifikojnë ndryshimet legjislative që zhgënjnë pritshmëritë legjitime në raste përjashtimore. Kjo doktrinë zbatohet jo vetëm për legjislacionin, por edhe për vendimet individuale të autoriteteve publike.⁴⁵

6. Mosaplikimi prapaveprues i ligjeve

A ndalohet aplikimi prapaveprues i legjislacionit?

- i. A ndalohet aplikimi prapaveprues i legjislacionit penal?
- ii. Deri në çfarë mase ekziston ndalimi i përgjithshëm i veprimit prapaveprues të ligjeve tjera?⁴⁶
- iii. A ka përjashtime dhe, nëse po, në cilat kushte?

7. Parimi nullum crimen sine lege dhe nulla poena sine lege

A aplikohen parimet *nullum crimen sine lege* dhe *nulla poena sine lege* (nuk ka krim, nuk ka dënim pa ligj)?

62. Qytetarët duhet të informohen paraprakisht për pasojat e sjelljes së tyre. Kjo nënkupton parashikueshmëri (më sipër II.B.3) dhe mosaplikim prapaveprues të legjislacionit, veçanërisht të atij penal. Në të drejtën civile dhe atë administrative, aplikimi prapaveprues mund të ndikojë negativisht në të drejtat dhe interesat ligjore.⁴⁷ Megjithatë, jashtë fushës penale, mund

45. Për shembull, individët të cilët janë inkurajuar të përdorin një sjellje nga masat e punës në dobi të përgjithshme mund të presin në mënyrë legjitime që të mos i nënshtrohen kufizimeve që i prekin në mënyrë specifike, pas skadimit të kësaj sipërmarrjeje, pikërisht për shkak se kanë shfrytëzuar mundësitë e ofruara nga dispozitat e punës në dobi të përgjithshme: GJED, 120/86, Mulder kundër Ministrisë të Bujqësisë dhe Peshkimit, 28 Prill 1988, § 21ff. Në praktikën gjyqësore të Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut, doktrina e pritshmërive legjitime zbatohet në thelb për mbrojtjen e pronës, të garantuar me nenin 1 të Protokollit të Parë Shtesë të Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut: shih. p.sh GJEDNJ Anhaeuser-Busch Inc. kundër Portugalisë [GC], 73049/01, 11 janar 2007, § 65; Gratzinger dhe Gratzingerova kundër Republikës Çeke [GC] (dec.), 39794/98, 10 korrik 2002, § 68ff; National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society dhe Yorkshire Building Society kundër Mbretërisë së Bashkuar, 21319/93, 21449/93, 21675/93, 21319/93, 21449/93 dhe 21675/93, 23 tetor 1997, § 62 eff.

46. Shih nenin 7.1 KEDNJ, Neni 15 ICCPR, Neni 9 ACHR, Neni 7.2 i Kartës Afrikane (Banjul) për të Drejtat e Njeriut dhe të Popullit [ACHPR] për të drejtën penale; Neni 28 i Konventës së Vjenës për të Drejtën e Traktateve për traktatet ndërkombëtare.

47. Parimi i mosretroaktivitetit nuk zbatohet kur legjislacioni i ri i vendos individët në një pozitë më të favorshme. Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut konsideron se neni 7 i KEDNJ përfshin parimin e retrospektivitetit të ligjit penal më të butë: shih Scoppola kundër Italisë (nr. 2), 10249/03, 17 shtator 2009.

të lejohet kufizimi prapaveprues i të drejtave të individëve ose vendosja e detyrimeve të reja, por vetëm nëse është në interesin publik dhe në përputhje me parimin e proporcionalitetit (përkohësisht). Ligjvënësi nuk duhet të ndërhyjë në zbatimin e legjislacionit ekzistues nga gjykatat.

8. Res judicata⁴⁸

A sigurohet respektimi i parimit *res judicata*?

- i. A respektohet parimi *ne bis in idem* (ndalimi i gjykimit të dyfishtë)?
- ii. A mund të rishikohen vendimet e plotfuqishme gjyqësore?
- iii. Nëse po, në cilat kushte?

63. *Res judicata* nënkupton që kur një ankimim është gjykuar me vendim të formës së prerë, nuk janë të mundshme ankime të mëtejshme. Aktgjykimet e formës së prerë duhet të respektohen, përveç nëse ka arsye bindëse për rishikimin e tyre.⁴⁹

48. Neni 4 Protokollit 7 KEDNJ, Neni 14.7 ICCPR, Neni 8.4 KEDNJ (në fushën penale); në respektimin e parimit të *res judicata*, Shiko p.sh GJEDNJ Brumărescu kundër Rumanisë, 28342/95, 28 tetor 1999, § 62; Kulkov dhe të tjerët kundër Rusisë, 25114/03, 11512/03, 9794/05, 37403/05, 13110/06, 19469/06, 42608/06, 44928/06, 44972/06 dhe 44972/06 dhe 2607/02 janar 4502 Duca kundër Moldavisë, 75/07, 3 mars 2009, § 32. Gjykata konsideron respektimin e *res judicata* si aspekt i sigurisë juridike. Cf. Marcus kundër Belgjikës, 6833/74, 13 qershor 1979, § 58.

49. Cf. Këshilli i Evropës dhe Sundimi i Ligjit - Përmbledhje, CM(2008)170, 21 nëntor 2008, § 4

C. Paradalimi dhe shpërdorimi i pushtetit⁵⁰

A ka garanci ligjore kundër arbitraritetit dhe shpërdorimit të pushtetit (*détournement de pouvoir*) nga autoritetet publike?

- i. Nëse po, cili është burimi ligjor i kësaj garancie (Kushtetuta, ligjet, praktika gjyqësore)?
- ii. A ka kufizime të qarta ligjore për pushtetin diskrecional, veçanërisht kur ushtrohet nga ekzekutivi në veprimet administrative?⁵¹
- iii. A ka mekanizma për parandalimin, korrigjimin dhe sanksionimin e shpërdorimit të kompetencave diskrecionale (*détournement de pouvoir*)? Kur pushteti diskrecional u jepet zyrtarëve, a ka rishikim gjyqësor të ushtrimit të një pushteti të tillë?
- iv. A obligohen autoritetet publike që të japin arsye adekuata për vendimet e tyre, veçanërisht kur ato prekin të drejtat e individëve? A është mosdeklarimi i arsyeve bazë e vlefshme për t'i kundërshtuar vendimet e tilla në gjykata?

64. Ushtrimi i pushtetit që çon në vendime materialisht të padrejta, të paarsyeshme, joracionale ose shtypëse, cenon sundimin e ligjit.

65. Diskrecioni i ekzekutivit për të pasur pushtet të pakufizuar është në kundërshtim me sundimin e ligjit. Rrjedhimisht, për të ofruar mbrojtje ndaj arbitraritetit, ligji duhet të përcaktojë fushëveprimin e çdo diskrecioni të tillë.

50. Mbrojtja kundër arbitraritetit u përmend nga Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut në një sërë rastesh. Përveç atyre të cituara në shënimin vijues, shih p.sh. Husejini (Ebu Zubaydah) kundër Polonisë, 7511/13, 24 korrik 2014, § 521ff; Hassan kundër Mbretërisë së Bashkuar, 29750/09, 16 shtator 2014, § 106; Gjeorgjia kundër Rusisë (I), 13255/07, 3 korrik 2014, § 182ff (neni 5 KEDNJ); Ivinović kundër Kroacisë, 13006/13, 18 shtator 2014, § 40 (neni 8 KEDNJ). Për Gjykatën e Drejtësisë e Bashkimit Evropian, shih p.sh. GJED, 46/87 dhe 227/88, Hoechst kundër Komisionit, 21 shtator 1989, § 19; T402/13, Orange kundër Komisionit Evropian, 25 nëntor 2014, § 89. Për kufijtë e kompetencave diskrecionale, shih Shtojcën e Rekomandimit të Komitetit i Ministrave për Administratën e Mirë, CM/Rec(2007)7, Neni 2.4 ("Parimi i ligjshmëria"): "[Autoritetet publike] do të ushtrojnë kompetencat e tyre vetëm nëse vërtetohen faktet dhe ligji në fuqi u jep atyre të drejtën ta bëjnë këtë dhe vetëm për qëllimin për të cilin ata janë dhënë".

51. CM(2008)170, Këshilli i Evropës dhe sundimi i ligjit, § 46; GJEDNJ Malone, 8691/79, 2 gusht 1984, § 68; Segerstedt-Wiberg dhe të tjerët kundër Suedisë, 62332/00, 6 qershor 2006, § 76 (neni 8). Komplexiteti i shoqërisë moderne do të thotë që fuqia diskrecionale duhet tu jepet zyrtarëve publikë. Parimi sipas të cilit autoritetet publike duhet të përpiqen të jenë objektiv ("sachlich") në një numër shtetesh si Suedia dhe Finlanda shkon më tej se thjesht ndalimi i trajtimit diskriminues dhe shihet si faktor i rëndësishëm mbështetës besimi në administratën publike dhe kapitalin social.

66. Shpërdorimi i pushtetit diskrecional duhet të kontrollohet me anë të shqyrtimit gjyqësor ose ndonjë shqyrtimi tjetër të pavarur. Mjetet juridike në dispozicion duhet të jenë të qarta dhe lehtësisht të arritshme.

67. Mund të jetë gjithashtu e përshtatshme qasja te avokati i popullit ose ndonjë formë tjetër e juridiksionit jokontestimor.

68. Detyrimi për të dhënë arsyetim duhet të zbatohet edhe për vendimet administrative.⁵²

D. Barazia para ligjit dhe mosdiskriminimi

1. Parimi

A është i mishëruar në Kushtetutë parimi i trajtimit të barabartë, angazhimit të shtetit për të promovuar barazinë dhe të drejtën e individëve për të qenë të lirë nga diskriminimi?

2. Mosdiskriminimi⁵³

A sigurohet respektimi i parimit të mosdiskriminimit?

- i. A e ndalon kushtetuta diskriminimin?
- ii. A garantohet mosdiskriminimi efektivisht me ligj?
- iii. A e përcakton dhe ndalon qartë Kushtetuta dhe/ose legjislacioni diskriminimin e drejtpërdrejtë dhe të tërthortë?

69. Parimi i mosdiskriminimit kërkon ndalimin e çdo trajtimi të pajustificuar të pabarabartë sipas ligjit dhe/ose me ligj, dhe që të gjithë personat të kenë të garantuar mbrojtje të barabartë dhe efektive nga diskriminimi në baza të tilla si raca, ngjyra, seksi, gjuha, feja, mendimi politik ose tjetër, origjina kombëtare ose sociale, lidhja me ndonjë pakicë kombëtare, prona, lindja ose statusi tjetër.

52. Shih p.sh nenin 41.1.c të Kartës së të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian. Cf. po ashtu, pika II.E.2.c.vi dhe shënimi 126.

53. Shih, për shembull, nenin 14 të KEDNJ; Protokollin 12 të KEDNJ; nenet 12, 26 të PNDKP, nenin 24 të KADNP; neni i KADNP-së.

3. Barazia në ligj

A garantohet barazia në ligj?

- i. A kërkon kushtetuta që legjislacioni (përfshirë rregulloret) të respektojë parimin e barazisë në ligj? ⁵⁴A parasheh që diferencimet duhet të arsyetohen objektivisht?
- ii. A mund të kundërshtohet në gjykatë legjislacioni që cenon parimin e barazisë?
- iii. A ka individë apo grupe me privilegje të veçanta ligjore? A bazohen këto përjashtime dhe/ose privilegje në një qëllim legjitim dhe në përputhje me parimin e proporcionalitetit?
- iv. A parashihen shprehimisht masa pozitive në dobi të grupeve të veçanta, përfshirë pakicat kombëtare, për të adresuar pabarazitë strukturore?

70. Legjislacioni duhet të respektojë parimin e barazisë: ai duhet të trajtojë situata të ngjashme në mënyrë të barabartë dhe situata të ndryshme në mënyra të ndryshme, dhe të garantojë barazi në lidhje me çdo bazë të mundshme diskriminimi.

71. Për shembull, rregullat për imunitetin parlamentar dhe, më konkretisht, paprekshmërinë, “duhet ... të rregullohen në mënyrë restriktive dhe duhet të jetë gjithmonë e mundur që imuniteti i tillë të hiqet duke ndjekur procedura të qarta dhe të paanshme. Nëse zbatohet, paprekshmëria duhet të hiqet përveç në rastet kur justifikohet në lidhje me çështjen në fjalë dhe është proporcionale dhe e domosdoshme për të mbrojtur funksionimin demokratik të parlamentit dhe të drejtat e opozitës politike”.⁵⁵

72. “Ligji duhet të përcaktojë që ndalimi i diskriminimit nuk pengon mbajtjen ose miratimin e masave të përkohshme të veçanta të destinuara qoftë për parandalimin ose kompensimin e disavantazheve që vuajnë personat për shkak [të përkatësisë në një grup të caktuar], ose për mundësimin e pjesëmarrjes së plotë në të gjitha fushat e jetës. Këto masa nuk duhet të vazhdohen pasi të jenë arritur objektivat e synuara”.⁵⁶

54. Cf. p.sh CDL-AD(2014)010, § 41-42; CDL-AD(2013)032, Opinion mbi draftin përfundimtar të Kushtetutës së Republikës së Tunizisë, § 44ff: barazia nuk duhet të kufizohet vetëm te shtetasit dhe të përfshijë një klauzolë të përgjithshme lidhur me mosdiskriminimin.

55. CDL-AD (2014)011, Raport për fushëveprimin dhe heqjen e imuniteteve parlamentare (§ 200); GJEDNJ Cordova kundër Italisë, nr. 1 dhe nr.2, 40877/98 dhe 45649/99, 30 janar 2003, § 58-67.

56. KERJ (Komisioni Evropian kundër Racizmit dhe Mosdurimit). Rekomandimi nr. 7, § 5.

4. Barazia para ligjit

A garantohet barazia para ligjit?

- i. A përcakton qartë rendi juridik kombëtar se ligji zbatohet në mënyrë të barabartë për çdo person, pavarësisht nga raca, ngjyra, seksi, gjuha, feja, mendimi politik ose tjetër, origjina kombëtare ose sociale, lidhja me një pakicë kombëtare, pasuria, lindja ose statusi?⁵⁷ A përcakton që diferencimet duhet të arsyetohen në mënyrë objektive, mbi bazën e një qëllimi të arsyeshëm dhe në përputhje me parimin e proporcionalitetit?⁵⁸
- ii. A ka mjet efektiv juridik kundër zbatimit diskriminues ose të pabarabartë të legjislacionit?⁵⁹

73. Sundimi i ligjit kërkon nënshtrimin universal të të gjithëve ndaj ligjit. Kjo nënkupton që ligji duhet të zbatohet në mënyrë të barabartë dhe konsistente. Megjithatë, barazia nuk është thjesht një kriter formal, por duhet të rezultojë në trajtim substancialisht të barabartë. Për të arritur këtë qëllim, mund të jetë e nevojshme që të tolerohen, madje edhe të kërkojnë, diferencimet. Për shembull, veprimi afirmativ mund të jetë, në rrethana të kufizuara, një mënyrë për të siguruar barazi thelbësore me qëllim që të korrigjohen disavantazhet ose përjashtimet nga e kaluara.⁶⁰

57. Për shembull, neni 1.2 i Protokollit 12 të KEDNJ-së e bën të qartë se “çdo autoritet publik” - dhe jo vetëm ligjvënësi - duhet të respektojë parimin e barazisë. Neni 26 i PNDKP-së parasheh që “Të gjithë personat janë të barabartë para ligjit dhe kanë të drejtë mbrojtjeje të barabartë të ligjit”. “Parimi i trajtimit të barabartë është një parim i përgjithshëm i së drejtës së Bashkimit Evropian, i sanksionuar në nenet 20 dhe 21 të Kartës së të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian”: GJED, C-550/07 P, *Akzo Nobel Chemicals dhe Akros Chemicals kundër Komisionit*, 14 shtator 2010, § 54.

58. Një dallim është i pranueshëm nëse situatat nuk janë të krahasueshme dhe/ose nëse bazohet në një arsyetim objektiv dhe të arsyeshëm: Shih GJEDNJ *Hämäläinen kundër Finlandës*, 37359/09, 26 korrik 2014, § 108: “Gjykata ka përcaktuar në praktikën e saj gjyqësore se në mënyrë që të lindë një çështje sipas nenit 14 duhet të ketë një ndryshim në trajtimin e personave në situata përkatësisht të ngjashme. Një dallim i tillë në trajtim është diskriminues nëse nuk ka arsyetim objektiv dhe të arsyeshëm; me fjalë të tjera, nëse nuk ndjek një qëllim legjitim ose nëse nuk ka një marrëdhënie të arsyeshme proporcionaliteti midis mjeteve të përdorura dhe qëllimit që kërkohet të arrihet. Shtetet Kontraktuese gëzojnë një liri veprimi në vlerësimin nëse dhe në çfarë mase dallimet në situata të ngjashme arsyetojnë ndryshimin në trajtim (shih *Burden kundër Mbretërisë së Bashkuar* GC, nr. 13378/05, § 60, GJEDNJ 2008)”.

59. Cf. neni 13 KEDNJ; neni 2.3 KNDKP; neni 25 KADNJ; neni 7.1.a KADNPJ.

60. Cf. Neni 1.4 dhe 2.2 i Konventës Ndërkombëtare për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Racor (KNEFDR); neni 4 i Konventës për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Gruas (KEFDG); neni 5.4 i Konventës për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (KDKPAK).

E. Qasja në drejtësi⁶¹

1. Pavarësia dhe paanshmëria

a. Pavarësia e gjyqësorit

A ka garanci të mjaftueshme kushtetuese dhe ligjore për pavarësinë e gjyqësorit?

- i. A janë të përcaktuara në Kushtetutë apo në legjislacionin e zakonshëm parimet themelore të pavarësisë së gjyqësorit, duke përfshirë procedurat dhe kriteret objektive për emërimet në gjyqësor, mandatin, disiplinën dhe shkarkimet?⁶²
- ii. A emërohen gjyqtarët përjetësisht apo deri në moshën e pensionit? A janë arsyet për largim të kufizuara në shkelje të rënda të dispozitave disiplinore ose penale të përcaktuara me ligj, apo në rastet kur gjyqtari nuk mund t'i ushtrojë më funksionet gjyqësore? A është e përcaktuar qartë me ligj procedura që zbatohet për shkarkim? A kanë gjyqtarët individualë në dispozicion mjete juridike kundër vendimit për shkarkim?⁶³
- iii. A janë të përcaktuara qartë arsyet për masat disiplinore dhe a janë sanksionet të kufizuara në shkeljet e qëllimshme dhe pakujdesi të rëndë?⁶⁴
- iv. A është ndonjë organ i pavarur përgjegjës për këto procedura?⁶⁵
- v. A është ky organ i përbërë vetëm nga gjyqtarë?
- vi. A bazohet emërimi dhe ngritja në detyrë e gjyqtarëve në faktorë përkatës si aftësia, integriteti dhe përvoja?⁶⁶ A janë këto kriterë të përcaktuara me ligj?

61. Për çështjen e qasjes në drejtësi dhe sundimin e ligjit, shih SG/Inf(2016)3, Sfdat për pavarësinë dhe paanshmërinë gjyqësore në shtetet anëtare të Këshillit të Evropës, Raporti i përgatitur së bashku nga Byroja e CCJE-së dhe Byroja i CCPE për vëmendjen e Sekretarit të Përgjithshëm të Këshillit të Evropës si vazhdim i raportit të tij të vitit 2015 me titull *"Gjendja e Demokracisë, të Drejtave të Njeriut dhe Sundimit të Ligjit në Evropë – një përgjegjësi e përbashkët për sigurinë demokratike në Evropë"*.

62. CDL-AD(2010)004, § 22: "Parimet bazë që sigurojnë pavarësinë e gjyqësorit duhet të përcaktohen në Kushtetutë ose në tekste ekuivalente".

63. Cf. CM/Rec(2010)12 i Komitetit të Ministrave për shtetet anëtare lidhur me gjyqtarët: pavarësia, efikasiteti dhe përgjegjësitë, § 49ff; CDL-AD(2010)004, § 33ff; për drejtësinë kushtetuese, shih "Përbërja e Gjykatave Kushtetuese", Shkenca dhe Teknika e Demokracisë nr. 20, CDL-STD(1997)020, f. 18-19.

64. "Gjyqtarët... duhet të gëzojnë imunitet funksional – por vetëm funksional – (imunitet nga ndjekja penale për veprimet e kryera gjatë ushtrimit të funksioneve të tyre, me përjashtim të krimeve të qëllimshme, p.sh. marrja e ryshfetit)": CDL-AD(2010)004, § 61.

65. Rekomandimet e OSBE-së në Kiev për Pavarësinë e Gjyqësorit, § 9.

66. CM/Rec(2010)12, § 44.

- vii. Në cilat kushte është i mundur transferimi i gjyqtarëve në një gjykatë tjetër? A kërkohet pëlqimi i gjyqtarit për transferimin? A mund ta apelojë gjyqtari vendimin për transferim?
- viii. A ka këshill të pavarur gjyqësor? A është i bazuar në Kushtetutë apo në ligjin për gjyqësorin?⁶⁷ Nëse po, a siguron përfaqësim adekuat të gjyqtarëve, avokatëve dhe publikut?⁶⁸
- ix. A mund të ankohen gjyqtarët në këshill gjyqësor për shkelje të pavarësisë së tyre?
- x. A garantohet autonomia financiare e gjyqësorit? Në veçanti, a ndahen burime të mjaftueshme gjykatave dhe a ka ndonjë nen të veçantë në buxhet që ka të bëjë me gjyqësorin, që përjashton mundësinë e reduktimeve nga ekzekutivi, përveç nëse kjo bëhet me masë të përgjithshme të kompensimit?⁶⁹ A jep kontribut gjyqësori apo këshilli gjyqësor në procesin buxhetor?
- xi. A janë të kufizuara detyrat e prokurorëve kryesisht në fushën e drejtësisë penale?⁷⁰
- xii. A perceptohet gjyqësori si i pavarur? Cili është perceptimi i publikut për ndikimet apo manipulimet e mundshme politike në emërimin dhe ngritjen në detyrë të gjyqtarëve/prokurorëve, si dhe për vendimet e tyre në raste individuale? A i mbron këshilli gjyqësor, nëse ka të tillë, në mënyrë efektive gjyqtarët kundër sulmeve të papërshtatshme?
- xiii. A i përcjellin gjyqtarët sistematikisht kërkesat e prokurorëve (“anshmëria prokuroriale”)?
- xiv. A janë pagat e gjyqtarëve të drejta dhe të mjaftueshme?

74. Gjyqësori duhet të jetë i pavarur. Pavarësia do të thotë që gjyqësori të jetë i lirë nga trysnitë e jashtme dhe të mos u nënshtrohet ndikimeve apo manipulimeve politik, sidomos të ekzekutivit. Ky kriter është pjesë përbërëse e parimit themelor demokratik të ndarjes së pushteteve. Gjyqtarët nuk duhet t’i nënshtrohen ndikimit apo manipulimit politik.

67. Komisioni i Venedikut e konsideron të përshtatshme krijimin e një Këshilli Gjyqësor që ka ndikim vendimtar në vendimet për emërimin dhe karrierën e gjyqtarëve: CDL-AD (2010) 004, § 32.

68. “Një përbërje substanciale ose shumica e anëtarëve të Këshillit Gjyqësor duhet të zgjidhen nga vetë Gjyqësori”: CDL-AD(2007)028, § 29.

69. CDL-AD(2010)038, Parashtresa Amicus Curiae për Gjykatën Kushtetuese të “ish-Republikës Jugosllave të Maqedonisë” për ndryshimin e disa ligjeve që kanë të bëjnë me sistemin e pagave dhe shpërblimeve të zyrtarëve të zgjedhur dhe të emëruar.

70. Rekomandimi CM/Rec(2012)11 i Komitetit të Ministrave drejtuar Shteteve Anëtare mbi rolin e prokurorëve publikë jashtë sistemit të drejtësisë penale; CDL-AD(2010)040, § 81-83; CDL-AD(2013)025, Opinion i Përbashkët mbi projektligjin për prokurorinë publike të Ukrainës, § 16-28.

75. Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut i thekson katër elementë të pavarësisë së gjyqësorit: mënyrën e emërimit, mandatin, ekzistencën e garancive ndaj presionit të jashtëm, përfshirë në çështjet buxhetore, dhe nëse gjyqësori shfaqet si i pavarur dhe i paanshëm.⁷¹

76. Mandatet e kufizuara ose të ripërtërishme mund të shpijnë në vartësi të gjyqtarëve nga autoriteti që i ka emëruar ose ka fuqinë për t'i riemëruar ata.

77. Legjislacioni për shkarkimin e gjyqtarëve mund të inkurajojë sanksione të maskuara.

78. Shkeljet që çojnë në sanksione disiplinore dhe pasojat e tyre ligjore duhet të përcaktohen qartë me ligj. Sistemi disiplinor duhet t'i plotësojë kriteret e drejtësisë procedurale përmes dëgjimit të drejtë dhe mundësisë së apelimit(ve) (shih pjesën II.E.2 më poshtë).

79. Është e rëndësishme që emërimi dhe ngritja në detyrë e gjyqtarëve të mos bazohet në konsiderata politike ose personale, dhe që sistemi të monitorohet vazhdimisht për të siguruar këtë gjë.

80. Megjithëse transferimi i gjyqtarëve pa pëlqimin e tyre në një gjykatë tjetër në disa raste mund të zbatohet ligjërisht si sanksion, ai mund të përdoret edhe si lloj mjeti i motivuar politikisht nën maskimin e sanksionit.⁷² Sidoqoftë, transferimi i tillë justifikohet në parim në rastet e riorganizimit legjitim institucional.

81. "[Ë]shtë metodë e përshtatshme për garantimin e pavarësisë së gjyqësorit që një këshill i pavarur gjyqësor të ketë ndikim vendimtar në vendimet për emërimin dhe karrierën e gjyqtarëve". Këshillat gjyqësorë "duhet të kenë përbërje pluraliste me një pjesë të konsiderueshme, në mos shumicën, të anëtarëve që janë gjyqtarë".⁷³ Kjo është mënyra më efektive për të siguruar që vendimet në lidhje me përzgjedhjen dhe karrierën e gjyqtarëve të jenë të pavarura nga qeveria dhe administrata.⁷⁴ Megjithatë, mund të ketë mënyra të tjera të pranueshme për të emëruar një gjyqësor të pavarur.

82. Dhënia e një roli të tillë ekzekutivit është e lejueshme vetëm në shtetet ku këto kompetenca kufizohen nga kultura dhe traditat juridike, të cilat janë pjekur për një kohë të gjatë, kurse përfshirja e parlamentit bart rrezikun

71. Shih veçanërisht GJEDNJ *Campbell dhe Fell kundër Mbretërisë së Bashkuar*, 28 qershor 2014, 7819/77, dhe 7878/77, § 78.

72. Cf CDL-AD(2010)004, § 43.

73. CDL-AD(2010)004, § 32.

74. Cf. Rekomandimi (94)12 i Komitetit të Ministrave për Pavarësinë, Efikasitetin dhe Rolin e Gjyqtarëve (Parimi I.2.a), i cili pasqyron një preferencë për një këshill gjyqësor, por pranon edhe sisteme të tjera.

e politizimit.⁷⁵ Përfshirja vetëm e gjyqtarëve bart rrezikun e krijimit të një perceptimi të vetëmbrojtjes, interesit vetjak dhe favorizimit të miqve. Për sa i përket përbërjes së këshillit gjyqësor, duhet shmangur si politizimi ashtu edhe korporatizmi.⁷⁶ Duhet të gjendet një ekuilibër i duhur ndërmjet gjyqtarëve dhe anëtarëve jogjyqtarë.⁷⁷ Përfshirja e degëve të tjera të pushtetit nuk duhet të paraqesë rrezik për presionit të papërshtatshëm ndaj anëtarëve të Këshillit dhe gjyqësorit në tërësi.⁷⁸

83. Resurset e mjaftueshme janë thelbësore për të siguruar pavarësinë e gjyqësorit nga institucionet shtetërore dhe palët private, në mënyrë që gjyqësori të mund t'i kryejë detyrat e tij me integritet dhe efikasitet, duke nxitur kështu besimin e publikut në drejtësi dhe në sundimin e ligjit.⁷⁹ Dhënia e mundësisë që pushteti ekzekutiv të reduktojë buxhetin e gjyqësorit është një shembull se si resurset e gjyqësorit mund të vihen nën presion të papërshtatshëm.

84. Prokuroria publike nuk duhet të lejohet të ndërhyjë në çështjet gjyqësore jashtë rolit të saj standard në sistemin e drejtësisë penale, p.sh. sipas modelit të "Prokuraturës". Një pushtet i tillë do të vinte në pikëpyetje punën e gjyqësorit dhe do të rrezikonte pavarësinë e tij.⁸⁰

85. Kriteret xii-xiv kanë të bëjnë para së gjithash me perceptimin e pavarësisë së gjyqësorit. Anshmëria prokuroriale është një shembull i mungesës së pavarësisë, që mund të inkurajohet nga mundësia e sanksioneve në rast të aktgjytimeve "të gabuara". Në fund, pagat e drejta dhe të mjaftueshme janë aspekt konkret i autonomisë financiare të gjyqësorit. Ato janë mjet për të parandaluar korrupsionin, i cili mund të rrezikojë pavarësinë e gjyqësorit jo vetëm nga degët e tjera të pushtetit, por edhe nga individët.⁸¹

75. CDL-AD(2007)028, Raporti mbi Emërimet në Gjyqësorë, § 44 ff. Tendanca në vendet e Commonwealth-it është larg emërimeve nga ekzekutivi dhe drejt komisioneve të emërimeve, të njohura ndonjëherë si komisione të shërbimeve gjyqësore. Shih J. van Zyl Smit (2015), Emërimi, mandati dhe largimi i gjyqtarëve sipas Parimeve të Commonwealth-it: Një përmbledhje dhe analizë e praktikës më të mirë (Raporti i Huluntimit i ndërmarrë nga Qendra Bingham për Sundimin e Ligjit), në dispozicion në http://www.biicl.org/documents/689_bing-ham_centre_compendium.pdf.

76. Shih CDL-PI(2015)001, Përmbledhje e Opinioneve dhe Raporteve të Komisionit të Venedikut lidhur me Gjykatat dhe Gjyqtarët, ch. 2.4, dhe referencat.

77. Shih CDL-PI(2015)001, Përmbledhja e Opinioneve dhe Raporteve të Komisionit të Venedikut në lidhje me Gjykatat dhe Gjyqtarët, kap. 4.2 dhe referencat.

78. CDL-INF(1999)005, Opinioni mbi reformën e gjyqësorit në Bullgari, § 28; Shih gjithashtu, p.sh, CDL-AD(2007) draft, Raporti mbi Emërimet në Gjyqësorë nga Komisioni i Venedikut, § 33; CDL-AD(2010)026, Opinioni i përbashkët mbi projektligjin për sistemin gjyqësor dhe statusin e gjyqtarëve të Ukrainës, § 97, në lidhje me praninë e ministrave në këshillin gjyqësor.

79. CM/Rec(2010)12, § 33ff; CDL-AD(2010)004, § 52ff.

80. CDL-AD(2010)040, § 71ff.

81. Cf. CDL-AD(2012)014, Opinioni mbi Sigurinë Juridike dhe Pavarësinë e Gjyqësorit në Bosnjë dhe Hercegovinë, § 81.

b. Pavarësia e gjyqtarëve individualë

A ka garanci të mjaftueshme kushtetuese dhe ligjore për pavarësinë e gjyqtarëve individualë?

- i. A i nënshtrohen veprimtaritë gjyqësore mbikëqyrjes së gjykatave më të larta – jashtë kuadrit të ankesës – nga kryetarët e gjykatave, ekzekutivi apo organe të tjera publike?
- ii. A garanton Kushtetuta të drejtën për gjyqtar kompetent (“gjyqtar fizik i përcaktuar me ligj”)?⁸²
- iii. A e përcakton ligji qartë se cila gjykatë është kompetente? A vendosë rregulla për të zgjidhur konfliktin e kompetencave?
- iv. A bëhet ndarja e lëndëve sipas kriterëve objektive dhe transparente? A përjashtohet tërheqja e gjyqtarit nga një rast përveç kur kjo është bërë bazuar në kërkesën për përjashtim nga njëra nga palët ose nga vetë gjyqtari?⁸³

86. Pavarësia e gjyqtarëve individualë duhet të sigurohet sikundër pavarësia e gjyqësorit nga legjislativi dhe, në veçanti, ekzekutivi.

87. Mundësia e ankimimit të vendimeve në gjykatë më të lartë është element i zakonshëm në sistemet gjyqësore dhe duhet të jetë mënyra e vetme e shqyrtimit të gjyqtarëve gjatë zbatimit të ligjit. Gjyqtarët nuk duhet t'i nënshtrohen mbikëqyrjes nga kolegët e tyre gjyqtarë, e aq më pak nga pushteti ekzekutiv hierarkik që ushtrohet për shembull nga nëpunësit civilë. Mbikëqyrja e tillë do të binte ndesh me pavarësinë e tyre individuale dhe, rrjedhimisht, do të cenonte sundimin e ligjit.⁸⁴

88. “Garancia mund të kuptohet në dy aspekte, ku njëri ka të bëjë me gjykatën në tërësi, ndërkaq tjetri me gjyqtarin individual ose trupin gjykues që merret me çështjen. Nuk mjafton vetëm të caktohet paraprakisht gjykata (ose dega gjyqësore) kompetente për një çështje të caktuar. Është thelbësore që të caktohet paraprakisht radha e gjyqtarëve individualë (ose trupit gjykues) të një gjykate, pra të bazohet në parime të përgjithshme objektive”.⁸⁵

82. CDL-AD(2010)004, § 78; Shih p.sh Komisioni Evropian për të Drejtat e Njeriut, Zand kundër Austrisë, 7360/76, 16 maj 1977, D.R. 8, f. 167; GJEDNJ *Frani kundër Sllovakisë*, 8014/07, 21 qershor 2011, § 134ff.

83. Për ndarjen e lëndëve, shih CM/Rec(2010)12, § 24; CDL-AD(2010)004, § 73ff. Rekomandimet e OSBE-së në Kiev përmendin si praktikë të mirë ose caktimin e rastësishëm të rasteve ose caktimin e bazuar në kriterë të paracaktuara, të qarta dhe objektive (§ 12).

84. CM/Rec(2010)12, § 22ff; CDL-AD(2010)004, § 68ff; CM/Rec(2000)19 i Komitetit të Ministrave për Shtetet Anëtare mbi rolin e prokurorisë publike në sistemin e drejtësisë penale, § 19; CDL-AD(2010)004, Raporti mbi Pavarësinë e Sistemit Gjyqësor Pjesa I: Pavarësia e Gjyqtarëve), § 72.

85. CDL-AD(2010)004, § 79.

c. Paanshmëria e gjyqësorit⁸⁶

A ka rregulla specifike kushtetuese dhe ligjore që parashohin paanshmërinë e gjyqësorit?⁸⁷

- i. Cili është perceptimi i publikut për paanshmërinë e gjyqësorit dhe të gjyqtarëve individualë?
- ii. A ka korrupsion në drejtësi? A ekzistojnë masa specifike kundër korrupsionit në gjyqësor (*p.sh.* deklarimi i pasurisë)? Cili është perceptimi i publikut për këtë çështje?⁸⁸

89. Paanshmëria e gjyqësorit duhet të sigurohet si në praktikë ashtu edhe në ligj. Formula klasike, siç shprehet për shembull nga praktika gjyqësore e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, është se “drejtësia jo vetëm që duhet të bëhet, por edhe të shihet se po zbatohet”.⁸⁹ Kjo nënkupton paanshmëri si objektive ashtu edhe subjektive. Perceptimi i publikut mund të ndihmojë në vlerësimin nëse gjyqësori është i paanshëm në praktikë.

90. Deklarimi i pasurisë është mjet për luftimin e korrupsionit ngaqë mund të nxjerrë në pah çdo konflikt interesi dhe mund të çojë në shqyrtimin e çdo të ardhure të pazakontë⁹⁰.

d. Shërbimi i prokurorisë: autonomia dhe kontrolli

A sigurohet autonomi e mjaftueshme e prokurorisë?

- i. A ka prokuroria publike autonomi të mjaftueshme në kuadër të strukturës shtetërore? A vepron në bazë të ligjit dhe jo në bazë të konvenimit politik?⁹¹
- ii. A lejohet që ekzekutivi t’i japë prokurorisë udhëzime specifike për raste të veçanta? Nëse po, a janë ato të arsyetuara me shkrim dhe a i nënshtrohen kontrollit nga publiku?⁹²

86. Neni 6.1 KEDNJ; neni 14.1 KNDCP; neni 8.1 KADNJ; neni 7.1.d KADNJP. Shih gjithashtu aspektet e ndryshme të paanshmërisë në parimet e Bangalore të sjelljes gjyqësore, Vlera 2, duke përfshirë mungesën e favorizimit, njëanshmërisë ose paragjykitimit.

87. Shih *p.sh.* GJEDNJ *Micallef v. Malta* [GC], 17056/06, 15 tetor 2009, § 99-100.

88. Për korrupsionin, shih në përgjithësi II.F.1.

89. Shih *p.sh.* GJEDNJ *DeCubber kundër Belgjikës*, 9186/80, 26 tetor 1984, § 26; *Micallef kundër Maltës*, 17056/06, 15 tetor 2009, § 98; *Oleksandr Volkov kundër Ukrainës*, 21722/11, 9 janar 2013, § 106.

90. CDL-AD(2011)017, Opinioni mbi vënien në zbatim të ndryshimeve në ligjin kushtetues “për statusin e gjyqtarëve” të Kirgistanit, § 15.

91. Shih në veçanti CM/Rec(2000)19, § 11ff; CDL-AD(2010)040, § 23ff.

92. Cf CDL-AD(2010)040, § 22

- iii. A mundet një prokuror i lartë t'i japë udhëzime të drejtpërdrejta një prokurori më të ulët për një çështje të caktuar? Nëse po, a arsyetohen ato dhe a janë në formë të shkruar?
- iv. A ka ndonjë mekanizëm me të cilin një prokuror i ri mund ta kundërshtojë vlefshmërinë e udhëzimit duke u thirrur në karakterin e paligjshëm ose arsyet pa vend të udhëzimit?
- v. Gjithashtu, a mundet prokurori që konteston vlefshmërinë e udhëzimit të kërkojë që të zëvendësohet?⁹³
- vi. A është e lejueshme ndërprerja e mandatit vetëm kur prokurorët mbushin moshën e pensionitose për qëllime disiplinore apo përndryshe, prokurorët emërohen për periudhë relativisht të gjatë kohore pa mundësi riemërimi?⁹⁴
- vii. A janë të përcaktuara qartë me ligj këto çështje dhe arsyet për shkarkimin e prokurorëve?⁹⁵
- viii. A ka mjete juridike për prokurorin individual kundër vendimit të shkarkimit?⁹⁶
- ix. A bazohet emërimi, transferimi dhe ngritja në detyrë e prokurorëve në faktorë objektivë, veçanërisht në aftësi, integritet dhe përvojë, dhe jo në konsiderata politike? A janë të përcaktuara me ligj parimet e tilla?
- x. A janë pagat e prokurorëve të drejta dhe të mjaftueshme?⁹⁷
- xi. A ekziston perceptimi se politikat prokuroriale mundësojnë zbatimin selektiv të ligjit?
- xii. A i nënshtrohet veprimi prokurorial kontrollit gjyqësor?

91. Nuk ekziston ndonjë standard i përgjithshëm për organizimin e shërbimit prokurorial, veçanërisht për sa i përket autoritetit për emërimin e prokurorëve publikë apo për organizimin e brendshëm të shërbimit të prokurorisë publike. Megjithatë, duhet të sigurohet autonomi e mjaftueshme për t'i mbrojtur autoritetet prokuroriale nga ndikimi i papërshtatshëm politik. Në përputhje me parimin e ligjshmërisë, prokuroria publike duhet të veprojë vetëm në bazë të ligjit dhe në përputhje me të.⁹⁸ Kjo nuk e pengon ligjin që t'u japë autoriteteve prokuroriale njëfarë diskrecioni kur vendosin nëse do të fillojnë një procedurë penale apo jo (parimi i opor-

93. Cf CDL-AD(2010)040, § 53ff.

94. CDL-AD(2010)040, § 34ff, 47ff.

95. CDL-AD(2010)040, Raporti mbi Standardet Evropiane në lidhje me Pavarësinë e Sistemit Gjyqësor: Pjesa II - Shërbimi prokurorial, § 39.

96. CDL-AD(2010)040, § 52.

97. CDL-AD(2010)040, § 69.

98. Shih II.A.1.

tunitetit).⁹⁹

92. Pavarësia duhet të sigurohet edhe brenda prokurorisë. Prokurorët nuk duhet t'u nënshtrohen udhëzimeve të rrepta hierarkike pa asnjë diskrecion dhe duhet të jenë në gjendje të mos zbatojnë udhëzime që bien ndesh me ligjin.

93. Shqetësimet në lidhje me gjyqësorin vlejné përshtatshmërisht edhe për prokurorinë, përfshirë rëndësinë e vlerësimit të rregulloreve ligjore si dhe praktikës.

94. Edhe në këtë rast¹⁰⁰, kompensimi i mjaftueshëm është element i rëndësishëm i pavarësisë dhe garanci kundër korrupsionit.

95. Njëanshmëria e shërbimeve të prokurorisë publike mund të çojë në ndjekje penale jo të duhur, ose në ndjekje penale selektive, veçanërisht të atyre që janë në pushtet ose afër tyre. Kjo do të rrezikonte zbatimin e sistemit ligjor dhe për rrjedhojë përbën rrezik për sundimin e ligjit. Perceptimi publik është thelbësor në identifikimin e një paragjykimi të tillë.

96. Ashtu si në fushat tjera, ekzistenca e një mjeti juridik të hapur për individët, të drejtat e të cilëve janë prekur, është thelbësore për të garantuar respektimin e sundimit të ligjit.

e. Pavarësia dhe paanshmëria e Odës

A është e siguar pavarësia dhe paanshmëria e Odës së Avokatëve?

- i. A ekziston profesioni ligjor i njohur, i organizuar dhe i pavarur (Oda e Avokatëve)?¹⁰¹
- ii. A ka bazë ligjore për funksionimin e Odës së Avokatëve, bazuar në parimet e pavarësisë, konfidencialitetit dhe etikës profesionale, si dhe shmangies së konfliktit të interesit?
- iii. A është qasja në Odën e Avokatëve e rregulluar në mënyrë objektive dhe mjaftueshëm të hapur, edhe për sa i përket shpërbimit dhe ndihmës juridike?
- iv. A ekzistojnë procedura disiplinore efektive dhe të drejta në Odën e Avokatëve?
- v. Cili është perceptimi i publikut për pavarësinë e Odës së Avokatëve?

97. Oda e Avokatëve luan rol themelor në asistimin e sistemit gjyqësor.

⁹⁹. CDL-AD(2010)040, § 7, 53ff.

¹⁰⁰. Shih II.E.1.a.xiv për gjyqtarët.

¹⁰¹. Shih Rekomandimin nr. R(2000)21 të Komitetit të Ministrave drejtuar Shteteve Anëtare për lirinë e ushtrimit të profesionit të avokatit

Prandaj është thelbësore që ajo të organizohet në mënyrë që të sigurojë pavarësinë dhe funksionimin e duhur. Kjo nënkupton që legjislacioni parasheh tiparet kryesore të pavarësisë së saj dhe që qasja në Odën e Avokatëve të jetë mjaftueshëm e hapur për ta bërë efektive të drejtën për avokat. Procedurat penale dhe disiplinore efektive dhe të drejta janë të nevojshme për të garantuar pavarësinë dhe paanshmërinë e avokatëve.

98. Etika profesionale nënkupton mes tjerash që “avokati duhet të ruajë pavarësinë dhe të gëzojë mbrojtjen që i ofron pavarësia e tillë për t’u dhënë klientëve këshilla dhe përfaqësim të paanshëm”¹⁰². Ai ose ajo “ruan gjithmonë standardet më të larta të ndershmërisë, integritetit dhe paanshmërisë në raport me klientët, gjykatën, kolegët dhe të gjitha palët me të cilat ka kontakt profesional”,¹⁰³ “nuk merr qëndrim në të cilin interesat e klientit bien ndesh me ato të avokatit”¹⁰⁴ dhe “trajton interesin e klientit si parësor”.¹⁰⁵

102. Oda Ndërkombëtare e Avokatëve – Parimet Ndërkombëtare të Sjelljes për Profesionin Juridik.1.1

103. Po aty., 2.1.

104. Po aty., 3.1.

105. Po aty., 5.1.

2. Gjykimi i drejtë¹⁰⁶

a. Qasja në gjykata

A kanë individët qasje efektive në gjykata?

- i. *Locus standi* (e drejta për të ngritur padi): A kanë individët mundësi lehtë të qasshme dhe efektive për të kontestuar një akt privat ose publik që ndërhyr në të drejtat e tij/saj?¹⁰⁷
- ii. A garantohet e drejta për mbrojtje, duke përfshirë ndihmën juridike efektive?¹⁰⁸ Nëse po, cili është burimi ligjor i kësaj garancie?
- iii. A është e qasshme ndihma juridike për palët që nuk kanë mjete të mjaftueshme për të paguar ndihmën juridike, kur këtë e kërkojnë interesat e drejtësisë?¹⁰⁹
- iv. A janë kriteret formale¹¹⁰, afatet¹¹¹ dhe tarifat gjyqësore të arsyeshme?¹¹²

106. Neni 6 KEDNJ, Neni 14 KNDNJ, Neni 8 KEDNJ, Neni 7 KEDNJ. E drejta për një gjykim të drejtë u njoh nga Gjykata Evropiane e Drejtësisë, si “e frymëzuar nga neni 6 i KEDNJ”: C-174/98 P dhe C-189/98 P, *Holandë dhe Van der Wal kundër Komisionit*, 11 janar 2000, §17. Shih tani nenin 47 të Kartës së të Drejtave Themelore

107. “Shkalla e qasjes së ofruar nga legjislati kombëtar duhet të jetë gjithashtu e mjaftueshme për të siguruar “të drejtën për gjykatë” të individit, duke pasur parasysh parimin e sundimit të ligjit në një shoqëri demokratike. Që e drejta e qasjes të jetë efektive, një individ duhet të ketë një mundësi të qartë dhe praktike për të kundërshtuar një akt që është një ndërhyrje në të drejtat e tij”, *GJEDNJ Bellet kundër Francës*, 23805/94, 4 dhjetor 1995, § 36; kf. *GJEDNJ MD dhe të tjerët kundër Maltës*, 64791/10, 17 korrik 2012, § 53.

108. Neni 6.3.bc KEDNJ, neni 14.3 ICCPR; Neni 8.2 KEDNJ; e drejta për mbrojtje mbrohet nga neni 6.1 i KEDNJ në procedurat civile, shih p.sh. *GJEDNJ Oferta Plus SRL kundër Moldavisë*, 14385/04, 19 dhjetor 2006, § 145. Ajo njihet në përgjithësi nga neni 7.1.c i KKSHPR-së.

109. Neni 6.3.c KEDNJ, neni 14.3.d i KNDNJ për procedurat penale; e drejta për ndihmë juridike parashikohet deri në një masë nga neni 6.1 i KEDNJ-së për procedurat civile: shih p.sh. *GJEDNJ A. kundër Mbretërisë së Bashkuar*, 35373/97, 17 dhjetor 2002, § 90ff; për gjykatat kushtetuese në veçanti, shih CDL-AD(2010)039rev, Studimi për qasjen individuale në drejtësinë kushtetuese, § 113

110. Për drejtësinë kushtetuese, shih CDL-AD(2010)039rev, § 125.

111. Për drejtësinë kushtetuese, shih CDL-AD(2010)039rev, § 112; për afatet kohore për marrjen e vendimit, shih § 149.

112. Për tarifat e tepërta gjyqësore, shih p.sh. *GJEDNJ Kreuz kundër Polonisë (nr. 1)*, 28249/95, 19 qershor 2001, § 60-67; *Weissman dhe të tjerët kundër Rumanisë*, 63945/00, 24 maj 2006, § 32ff; *Scordino kundër Italisë*, 36813/97, 29 mars 2006, § 201; *Sakhnovskiy kundër Rusisë*, 21272/03, 2 nëntor 2010, § 69; për sigurinë e tepruar për kostot, shih p.sh. *GJEDNJ Ait-Mouhoub kundër Francës*, 22924/93, 28 tetor 1998, § 57-58; *Garcia Manibardo kundër Spanjës*, 38695/97, 15 shkurt 2000, § 38-45; për drejtësinë kushtetuese, shih CDL-AD(2010)039rev, § 117.

- v. A është e lehtë qasja në drejtësi në praktikë?¹¹³ Çfarë masash merren për ta bërë më të lehtë?
- vi. A është i disponueshëm për publikun informacioni i duhur për funksionimin e gjyqësorit?

99. Individët zakonisht nuk janë në gjendje të inicojnë vetë procedurat gjyqësore. Prandaj, ndihma juridike është thelbësore dhe duhet të jetë e disponueshme për të gjithë. Ndiurma juridike duhet t'u ofrohet edhe atyre që nuk mund ta përballojnë atë.

100. Kjo pyetje trajton një sërë pengesash procedurale të cilat mund të rrezikojnë qasjen në drejtësi. Kërkesat e tepërta formale mund të çojnë në shpalljen e papranueshme të rasteve serioze dhe të bazuara mirë. Kompliksiteti i tyre mund të kërkojë më tej ndihmën e avokatit edhe në raste të drejtpërdrejta me pak ndikim financiar. Për t'i thjeshtuar procedurat gjyqësore, duhet të vihen në dispozicion formularë të thjeshtuar të standardizuar lehtë të qasshëm për publikun.

101. Afatet kohore shumë të shkurtra në praktikë mund të përbëjnë pengesë për individët për ushtrimin e të drejtave të tyre. Tarifat e larta mund të dekurajojnë shumë individë, veçanërisht ata me të ardhura të ulëta, që të paraqesin rastin e tyre në gjykatë.

102. Përgjigjet në pyetjet e mësipërme në lidhje me pengesat procedurale duhet të mundësojnë nxjerrjen e një përfundimi fillestar në lidhje me mënyrën e garantimit të qasjes në gjykatë. Megjithatë, përgjigja e plotë duhet të marrë parasysh perceptimin e publikut për këto çështje.

103. Gjyqësori nuk duhet të perceptohet si i distancuar nga publiku dhe i mbuluar me mister. Disponueshmëria, veçanërisht në internet, e informacionit të qartë në lidhje me mënyrën e paraqitjes së një rasti në gjykatë është një nga mënyrat e garantimit të angazhimit efektiv të publikut me sistemin gjyqësor. Informatat duhet të jetë lehtësisht të arritshme për tërë popullsinë, duke përfshirë grupet e cënueshme, si dhe të jenë të disponueshme në gjuhët e pakicave kombëtare dhe/ose imigrantëve. Gjykatat e instancave më të ulëta duhet të kenë shpërndarje të mirë territoriale dhe degët e tyre duhet të jenë lehtësisht të qasshme.

113. Për nevojën për një të drejtë efektive për qasje në gjykatë, shih p.sh. *Golder kundër Mbretërisë së Bashkuar*, 4451/70, 21 janar 1975, § 26ff; *Yagtzilar dhe të tjerët kundër Greqisë*, 41727/98, 6 dhjetor 2001, § 20ff.

b. *Prezumimi i pafajësisë*¹¹⁴

A është i garantuar prezumimi i pafajësisë?

- i. A është i garantuar prezumimi i pafajësisë me ligj?
- ii. A ka rregulla të qarta dhe të drejta për barrën e provës?
- iii. A ka masa mbrojtëse ligjore që synojnë të pengojnë degët e tjera të pushtetit nga deklaratimet lidhur me fajësinë e të akuzuarve?¹¹⁵
- iv. A garantohet me ligj dhe në praktikë e drejta për të heshtur dhe për të mos e inkriminuar veten dhe anëtarët e familjes?¹¹⁶
- v. A ka garanci kundër zgjatjes së tepërt të paraburgimit?¹¹⁷

104. Presumimi i pafajësisë është thelbësor për të siguruar të drejtën për gjykim të drejtë. Që të garantohet prezumimi i pafajësisë, barra e provës duhet të jetë mbi prokurorinë.¹¹⁸ Rregullat dhe praktikat në lidhje me standardin e provës së kërkuar duhet të jenë të qarta dhe të drejta. Duhet të shmanget ushtrimi i paqëllimshëm ose i qëllimshëm i ndikimit nga degët e tjera të pushtetit shtetëror mbi autoritetin gjyqësor kompetent duke paragjykuar vlerësimin e fakteve. E njëjta gjë vlen edhe për disa burime private të opinionit si mediat. Zgjatja e tepërt e paraburgimit mund të konsiderohet si paragjykim i fajësisë së të akuzuarit.¹¹⁹

114. Neni 6.2 i KEDNJ, Neni 15 i PNDCP, Neni 8.2 i KEDNJ, Neni 7.1.b KEDNJ.

115. GJEDNJ *Allen de Ribemont kundër Francës*, 15175/89, 10 shkurt 1995, § 32 ff. Për përfshirjen e autoriteteve që nuk i përkasin gjyqësorit në çështjet që lidhen me një dosje penale, shih CDL-AD(2014)013, *Amicus Curiae* Brief në Çështjen Rywin kundër Polonisë (Kërkesa nr. 6091/06, 4047/07, 4070/07) pranë Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut (për Komisionet Hetimore Parlamentare). Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut vendosi për çështjen *Rywin* më 18 shkurt 2016: shih në veçanti § 200 eff. Për çështjen e ndjekjes sistematike të kërkesave të prokurorëve (paragjykimi prokurorial), shih pikën II.E.1.a.xiii.

116. GJEDNJ *Saunders kundër Mbretërisë së Bashkuar*, 19187/91, 17 dhjetor 1996, § 68-69; *O'Halloran dhe Francis kundër Mbretërisë së Bashkuar*, 5809/02 dhe 25624/02, 29 qershor 2007, § 46ff, dhe jurisprudenca e cituar. Për inkriminimin e anëtarëve të familjes, shih p.sh. Gjykata Penale Ndërkombëtare, Rregullat e Procedurës dhe Provave, Rregulli 75.1.

117. Cf. Neni 5.3 i KEDNJ.

118. "Barra e provës i takon prokurorisë": GJEDNJ *Barberá, Messegué dhe Jabardo kundër Spanjës*, 10590/83, 6 dhjetor 1988, § 77; *Telfner kundër Austrisë*, 33501/96, 20 mars 2001, § 15; cf. *Grande Stevens dhe të tjerët kundër Italisë*, 18640/10, 18647/10, 18663/10, 18668/10 dhe 18698/10, 4 mars 2014, § 159.

119. Komiteti i të Drejtave të Njeriut, Komenti i Përgjithshëm Nr. 32, Neni 14: E drejta për barazi para gjykatave dhe tribunaleve dhe për një gjykim të drejtë, OKB Doc. CCPR/C/GC/32 (2007), IV

c. Aspekte të tjera të së drejtës për gjykim të drejtë

A janë standardet shitesë të gjykimit të drejtë të sanksionuara në ligj dhe a zbatohen në praktikë?

- i. A është garantuar barazia e palëve me ligj? A sigurohet ajo në praktikë?¹²⁰
- ii. A ka rregulla për përjashtimin e provave të siguruara në mënyrë të paligjshme?¹²¹
- iii. A nisen procedurat dhe a merren vendimet gjyqësore pa vonesa të panevojshme?¹²² A ka ndonjë mjet juridik kundër zgjatjes së panevojshme të procedurave?¹²³
- iv. A u sigurohet palëve ndërgjyqësore e drejta për qasje me kohë në dokumentet dhe dosjet gjyqësore?¹²⁴
- v. A është e garantuar e drejta për t'u dëgjuar?¹²⁵
- vi. A janë aktgjykimet të arsyetuara mirë?¹²⁶
- vii. A janë seancat dhe gjykimet të hapura për publikun, përveç në rastet e parapara me nenin 6.1 të KEDNJ-së apo për gjykimet në mungesë?
- viii. A janë të disponueshme procedurat e ankimimit, veçanërisht në rastet penale?¹²⁷
- ix. A dërgohen njoftimet e gjykatës siç duhet dhe pa vonesë?

105. E drejta e ankesës kundër një vendimi gjyqësor garantohet shprehimisht nga neni 2 i Protokollit 7 të KEDNJ-së dhe neni 14.5 i PNDKP për fushën

120. Shih p.sh., *Rowe dhe Davis kundër Mbretërisë së Bashkuar*, 28901/95, 16 shkurt 2000, § 60.

121. Shih p.sh., *Jalloh kundër Gjermanisë*, 54810/00, 17 korrik 2006, § 94ff, 104; *Göçmen kundër Turqisë*, 72000/01, 17 tetor 2006, § 75; *O'Halloran dhe Francis kundër Mbretërisë së Bashkuar*, 5809/02 dhe 25624/02, 29 qershor 2007, § 60.

122. Neni 6.1 i KEDNJ; Neni 8.1 i ACHR; Neni 7.1.d ACHPR («brenda një afati të arsyeshëm»).

123. CDL-AD(2010)039rev, § 94. Shih p.sh., *GJEDNJ Panju kundër Belgjikës*, 18393/09, 28 tetor 2014, § 53, 62 (mungesa e një mjeti efektiv juridik në rast të zgjatjes së tepërt të procedurave bie në kundërshtim me nenin 13 të kombinuar me nenin 6.1 të KEDNJ)

124. Kjo e drejtë nxirret në çështjet penale nga neni 6.3.b i KEDNJ (e drejta për të pasur kohë dhe lehtësira të mjaftueshme për përgatitjen e mbrojtjes): shih p.sh. *Foucher kundër Francës*, 22209/93, 18 mars 1993, § 36.

125. . Cf. *GJEDNJ Micallef kundër Maltës*, 17056/06, 15 tetor 2009, § 78ff; *Neziraj kundër Gjermanisë*, 30804/07, 8 nëntor 2012, § 45ff.

126. "Neni 6 § 1 (neni 6-1) detyron gjykatat të arsyetojnë vendimet e tyre": *GJEDNJ Hiro Balani kundër Spanjës*, 18064/91, 9 shtator 1994, § 27; *Jokela kundër Finlandës*, 28856/95, 21 maj 2002, § 72; shih gjithashtu *Taxquet kundër Belgjikës*, 926/05, 16 nëntor 2010, § 83ff. Nën titullin "E drejta për administrim të mirë", neni 41.2.c i Kartës së të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian parashikon "detyrimin e administratës për të dhënë arsye për vendimet e saj".

127. Për procedurat e apelimit, shih Përmbledhjen Ligjore të ODIHR për të Drejtat Ndërkombëtare për Gjykimin të Drejtë, f. 227

penale, dhe nga neni 8.2.h i KEDNJ-së në përgjithësi. Ky është një parim i përgjithshëm i sundimit të ligjit shpesh i garantuar në nivel kushtetues ose legjislativ nga legjislacioni vendor, veçanërisht në fushën penale. Çdo gjykatë, vendimet e së cilës nuk mund të ankimohen do të rrezikonte të vepronte në mënyrë arbitrarë.

106. Të gjitha aspektet e së drejtës për një gjykim të drejtë që janë shtjelluar më sipër, mund të nxirren nga e drejta për një gjykim të drejtë siç përcaktohet në nenin 6 të KEDNJ, siç shtjellohet në praktikën gjyqësore të Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut. Ato sigurojnë që aktet juridikë të përfshihen siç duhet në të gjithë procesin gjyqësor.

d. Efektiviteti i vendimeve gjyqësore

A janë vendimet gjyqësore efektive?

- i. A ekzekutohen vendimet në mënyrë efektive dhe të menjëhershme?¹²⁸
- ii. A janë të shpeshta ankesat për mosekzekutim të vendimeve pranë gjykatave kombëtare dhe/ose Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut?
- iii. Cili është perceptimi i publikut lidhur me efektivitetin e vendimeve gjyqësore?

107. Vendimet gjyqësore janë thelbësore për zbatimin e Kushtetutës dhe legjislacionit. E drejta për gjykim të drejtë dhe sundimi i ligjit në përgjithësi do të ishin të pavlefshme nëse vendimet gjyqësore nuk do të ekzekutoheshin.

3. Drejtësia kushtetuese (nëse është e zbatueshme)

A sigurohet drejtësia kushtetuese në shtetet që parashohin shqyrtimin kushtetues (nga gjykata të specializuara kushtetuese apo nga gjykatat supreme)?

- i. A kanë individët qasje efektive në drejtësinë kushtetuese kundër akteve të përgjithshme, *p.sh.* a mund të kërkojnë individët vlerësim kushtetues të ligjit me veprim të drejtpërdrejtë ose me paraqitje të kërkesës kushtetuese në proceset e zakonshme gjyqësore?¹²⁹ Çfarë “interesi për të paditur” kërkohet nga ana e tyre?

128. Shih *p.sh.*, *Hirschhorn kundër Rumanisë*, 29294/02, 26 korrik 2007, § 49; *Hornsby kundër Greqisë*, 18357/91, 19 mars 1997, § 40; *Burdov kundër Rusisë*, 59498/00, 7 maj 2002, § 34ff; *Gerasimov dhe të tjerët kundër Rusisë*, 29920/05, 3553/06, 18876/10, 61186/10, 21176/11, 36112/11, 36426/11, 40841/11, 45381/11, 55929/11, 60822/11, 1 korrik 2014, § 167ff.

129. CDL-AD(2010)039rev, Studim qasjen individuale në drejtësinë kushtetuese, § 96.

- ii. A kanë individët qasje efektive në drejtësinë kushtetuese kundër akteve individuale që i prekin ata, *d.m.th.* a mund të kërkojnë individët vlerësimin kushtetues të akteve administrative apo vendimeve gjyqësore përmes veprimit të drejtpërdrejtë apo kërkesës kushtetuese?¹³⁰
- iii. A janë të detyruar Parlamenti dhe ekzekutivi që me rastin e miratimit të dispozitave të reja legislative ose rregullatore, t'i marrin parasysh argumentet e përdorura nga Gjykata Kushtetuese ose organi ekuivalent? A i marrin parasysh ato në praktikë?
- iv. A i plotësojnë parlamenti apo ekzekutivi boshllëqet legislative/rregullatore të identifikuara nga Gjykata Kushtetuese ose organi ekuivalent në afat të arsyeshëm?
- v. Kur vendimet e gjykatave të zakonshme shfuqizohen në procedurat e paraqitjes së ankesës kushtetues, a rihapen dhe zgjidhen rastet nga gjykatat e zakonshme duke marrë parasysh argumentet e përdorura nga Gjykata Kushtetuese ose organi ekuivalent?¹³¹
- vi. Nëse gjyqtarët kushtetues zgjidhen nga Parlamenti, a ka ndonjë kusht për shumicë të kualifikuar¹³² dhe garanci tjera për një përbërje të baraspeshuar?¹³³
- vii. A ka kontroll *ex ante* të kushtetutshmërisë nga ekzekutivi dhe/ose legjislativi?

108. Zakonisht, Komisioni i Venedikut rekomandon sigurimin e një gjykate kushtetuese ose organi të barasvlershëm. Ajo që është thelbësore është garantimi efektiv i përputhshmërisë së veprimeve të qeverisë, përfshirë legjislacionit, me Kushtetutën. Mund të ketë dhe mënyra të tjera për të siguruar përputhshmëri të tillë. Për shembull, legjislacioni finlandez parasheh një-

130. CDL-AD(2010)039rev, § 62, 93, 165.

131. CDL-AD(2010)039rev, § 202; CDL-AD(2002)005 Opinion për Projektligjin për Gjykata Kushtetuese e Republikës së Azerbajxhanit, § 9, 10.

132. CDL-AD(2004)043, Opinion për Propozimin për Ndryshimin e Kushtetutës së Republikës së Moldavisë (paraqitja e ankesës individuale në gjykatën kushtetuese), § 18, 19; CDL-AD(2008)030, Mendim për Projektligjin për Gjykatën Kushtetuese të Malit të Zi, § 19; CDL-AD(2011)040, Opinion për ligjin për themelimin dhe rregullat e procedurës së Gjykatës Kushtetuese të Turqisë, § 24.

133. CDL-AD(2011)010, Opinion për projekt-amendamentet e Kushtetutës së Malit të Zi, si dhe për projekt-amendamentet e ligjit për gjykatat, ligjit për prokurorinë e shtetit dhe ligjit për këshillin gjyqësor të Malit të Zi, § 27; CDL-AD(2012)024, Opinion për dy grupe projekt-amandamentesh në dispozitat kushtetuese që kanë të bëjnë me Gjyqësorin e Malit të Zi, § 33; CDL-AD(2009)014, Opinion për Ligjin për Gjykatën e Lartë Kushtetuese të Autoritetit Kombëtar Palestinez, § 13; Përbërja e Gjykatave Kushtetuese, Shkenca dhe Teknika e Demokracisë Nr. 20, CDL-STD(1997)020, f. 7, 21.

kohësisht rishikim *a priori* të kushtetutshmërisë nga Komiteti i së Drejtës Kushtetuese dhe kontroll gjyqësor *a posteriori* nëse zbatimi i një dispozite ligjore do të çonte në konflikt të dukshëm me Kushtetutën. Në kontekstin kombëtar në fjalë, kjo ka rezultuar të jetë e mjaftueshme.¹³⁴

109. Rishikimi i plotë gjyqësor i kushtetutshmërisë është vërtet mjeti më efektiv për të garantuar respektimin e Kushtetutës dhe përfshin një sërë aspekte të cilat janë paraqitur në hollësi si më sipër. Së pari, çështja e *locus standi* është shumë e rëndësishme: lënia e mundësisë për të kërkuar rishikim të kushtetutshmërisë vetëm degës legjislative ose ekzekutive të qeverisë mund të kufizojë së tepërmi numrin e rasteve dhe rrjedhimisht edhe shtrirjen e shqyrtimit. Prandaj, qasja individuale në juridiksionin kushtetues është zhvilluar në shumicën dërrmuese të vendeve, të paktën në Evropë.¹³⁵ Një qasje e tillë mund të jetë e drejtpërdrejtë ose e tërthortë (me anë të një kundërshtimi të ngritur pranë një gjykate të zakonshme, e cila ia referon çështjen gjykatës kushtetuese).¹³⁶ Së dyti, nuk duhet të ketë kufizime për sa i përket llojeve të akteve që mund t'i të jenë objekt i shqyrtimit kushtetues: kjo duhet të bëhet e mundshme për aktet normative (të përgjithshme) si dhe për aktet individuale (administrative ose gjyqësore). Megjithatë, mund të nevojitet ekzistimi i interesit individual nga ana e parashtruesit privat.

110. E drejta për gjykim të drejtë imponon zbatimin e të gjitha vendimeve të gjykatave, përfshirë ato në juridiksionin kushtetues. Vetëm shfuqizimi i legjislacionit që shkel Kushtetutën nuk është i mjaftueshëm për të eliminuar çdo efekt të një shkeljeje dhe, sido që të jetë, do të ishte i pamundur në rastet e mosveprimeve legjislative antikushtetuese.

111. Kjo është arsyeja pse ky dokument nënvizon rëndësinë e miratimit të legjislacionit nga Parlamenti në përputhje me vendimin e Gjykatës Kushtetuese ose organit ekuivalent.¹³⁷ Ajo çka u tha për ligjvënësit dhe ekzekutivin vlen edhe për gjykatat: ato duhet të korrigjojnë rastet kur juridiksioni kushtetues ka konstatuar shkelje të kushtetutës, në bazë të argumenteve të kësaj të fundit.

112. "Legjitimiteti i një juridiksioni kushtetues dhe pranimi i vendimeve të tij nga shoqëria mund të varen shumë nga shkalla e shqyrtimit nga gjykata e vlerave të ndryshme shoqërore të rrezikuara, ndonëse vlerat e tilla përgjithësisht zëvendësohen në favor të vlerave të përbashkëta. Për këtë qëllim, në rregullat e përbërjes së këtyre juridiksioneve duhet të rrënjoset një ekuilibër që siguron respektimin e ndjeshmërive të ndryshme".¹³⁸ Shumica

134. CDL-AD(2008)010, Opinion për Kushtetutën e Finlandës, § 115ff.

135. Ekziston vetëm një përjashtim (i kufizuar) në shtetet anëtare të Këshillit të Evropës me juridiksion kushtetues: CDL-AD(2010)039rev, § 1, 52-53.

136. CDL-AD(2010)039rev, § 1ff, 54-55, 56 ff.

137. Cf. CDL-AD(2008)030, Mendim për Projektligjin për Gjykatën Kushtetuese të Malit të Zi, § 71.

138. CDL-STD(1997)020, f. 21.

e kualifikuar nënkupton kompromis politik dhe është një ndër mënyrat e sigurimit të përbërjes së baraspeshuar në rastet kur asnjë parti apo koalicion nuk ka shumicë të tillë.

113. Edhe në shtetet ku kontrolli *ex post* nga gjykata kushtetuese ose supreme është i mundur, kontrolli *ex ante* nga dega ekzekutive ose legjislativë e qeverisë ndihmon në parandalimin e shkeljes së kushtetutës.

F. Shembuj të sfidave të veçanta ndaj sundimit të ligjit

114. Ka shembuj të shumtë ku veprimet dhe vendimet të veçanta cenojnë sundimin e ligjit. Megjithatë, për shkak të aktualitetit dhe përhapjes së gjerë të tyre në kohën e hartimit të këtij dokumenti, në këtë pjesë janë paraqitur dy shembuj të tillë : korrupsioni dhe konflikti i interesit, si dhe mbledhja e të dhënave dhe mbikëqyrja.

1. Korrupsioni¹³⁹ dhe konflikti i interesit

a. Masat parandaluese

Cilat janë masat parandaluese që janë ndërmarrë kundër korrupsionit?

- i. Gjatë ushtrimit të detyrave publike, a zbatohen rregulla të posaçme të sjelljes për zyrtarët publikë? Këto rregulla a marrin parasysh:
 - (1) promovimin e integritetit në jetën publike nëpërmjet detyrave të përgjithshme (paanshmëria dhe neutraliteti etj.);
 - (2) kufizimet në dhurata dhe përfitime të tjera;
 - (3) garancitë në lidhje me përdorimin e burimeve publike dhe informatave që nuk janë destinuar të jenë publike;
 - (4) rregulloret për kontaktet me palët e treta dhe personat që kërkojnë të ndikojnë në vendim publik, përfshirë punët e qeverisë dhe parlamentit?
- ii. A ka rregulla që kanë si qëllim parandalimin e konfliktit të interesit në vendimmarrje nga zyrtarët publikë, *p.sh.*, duke kërkuar zbulimin paraprak të ndonjë konflikti të interesit?

139. Për çështjen e korrupsionit, shih Grupi i Shteteve Kundër Korrupsionit (GRECO), *Imunitetet e zyrtarëve publikë si pengesa të mundshme në luftën kundër korrupsionit në Mësimet e nxjerra nga tre Raundet e Vlerësimit (2000-2010) - Artikuj tematikë*.

- iii. A zbatohen masat e mësipërme për të gjitha kategoritë e zyrtarëve publikë, *p.sh.*, nëpunësit civilë, zyrtarët e lartë të zgjedhur ose të emëruar në nivel shtetëror dhe lokal, gjyqtarët dhe bartës të tjerë të funksioneve gjyqësore, prokurorët etj.?
- iv. A i nënshtrohen disa kategori të zyrtarëve publikë një sistemi të deklarimit të të ardhurave, pasurive dhe interesave, apo kritereve të mëtejshme në fillim dhe në fund të një posti publik ose mandati, *p.sh.*, kritere të posaçme të integritetit për emërim, shkualifikime profesionale, kufizime pas përfundimit të marrëdhënies së punës (për të kufizuar mundësinë e ndërrimit të taborreve nga sektori publik në atë privat ose të ashtuquajturat “pantouflage”)?
- v. A janë marrë masa specifike parandaluese në sektorë të veçantë që janë të ekspozuar ndaj rrezikut të madh për korrupsion, *p.sh.*, për të siguruar nivel adekuat të transparencës dhe mbikëqyrjes për tenderët publikë dhe financimin e partive politike dhe fushatave zgjedhore?

b. Masat në të drejtën penale

Cilat janë masat në të drejtën penale që janë ndërmarrë kundër korrupsionit?

- i. Deri në çfarë mase ryshfeti që përfshin një zyrtar publik përbën veprë penale?
- ii. A është i përkufizuar korrupsioni në dokumente politikash apo tekste të tjera, në përputhje me standardet ndërkombëtare? A ka dispozita të së drejtës penale që synojnë ruajtjen e integritetit publik, *p.sh.*, ushtrimin e ndikimit, shpërdorimin e detyrës, shkeljen e detyrave zyrtare?
- iii. Cilët zyrtarë publikë janë brenda fushëveprimit të masave të tilla, *p.sh.*, nëpunësit civilë, zyrtarët e lartë të zgjedhur ose të emëruar, përfshirë kreun e shtetit dhe anëtarët e qeverisë dhe asambleve publike, gjyqtarët dhe bartësit e tjerë të funksioneve gjyqësore, prokurorët etj.?
- iv. Çfarë pasojash kanë dënimet për veprat penale të lidhura me korrupsionin? A përfshijnë pasoja shtesë si përjashtimi nga marrja e funksionit publik ose konfiskimi i fitimeve?

c. Respektimi dhe zbatimi efektiv i masave parandaluese dhe represive

Si sigurohet respektimi efektiv i masave të mësipërme?

- i. Si perceptohet niveli i përgjithshëm i respektimit të masave dhe politikave kundër korrupsionit në nivel vendi?
- ii. A i respekton shteti rezultatet e monitorimit ndërkombëtar në këtë fushë?
- iii. A parashihen sanksione penale dhe administrative efektive, proporcionale dhe zbrapsëse për veprimet që lidhen me korrupsionin dhe mosrespektimin e mekanizmave parandalues?
- iv. A janë pajisur organet përgjegjëse për luftimin e korrupsionit dhe ruajtjen e integritetit të sektorit publik me burime adekuata, duke përfshirë kompetenca hetuese, personel dhe mbështetje financiare? A gëzojnë këto organe pavarësi të mjaftueshme funksionale nga ekzekutivi dhe legjislativi?¹⁴⁰
- v. A janë marrë masa për t'i bërë organet e mësipërme të qasshme për individët dhe për të inkurajuar zbulimin e akteve të mundshme korruptive, veçanërisht raportimin në linjat telefonike dhe a ka politika për mbrojtjen e sinjalizuesve¹⁴¹ nga hakmarrja në vendin e punës dhe pasoja të tjera negative?
- vi. A e vlerëson vetë shteti efektivitetin e politikave të tij kundër korrupsionit dhe a ndërmerren veprime adekuata korrigjuese kur është e nevojshme?
- vii. A është vërejtur në praktikë ndonjë dukuri që do të cenonte efektivitetin ose integritetin e përpjekjeve kundër korrupsionit, *p.sh.*, manipulimi i procesit legjislativ, mosrespektimi dhe moszbatimi i vendimeve dhe sanksioneve gjyqësore, imunitetet, ndërhyrja në përpjekjet e organeve kundër korrupsionit dhe organeve të tjera përgjegjëse për ekzekutim të masave, përfshirë frikësimin politik, instrumentalizimin e institucioneve të caktuara publike, frikësimin e gazetarëve dhe pjesëtarëve të shoqërisë civile që raportojnë për korrupsion?

115. Korrupsioni çon në arbitraritet dhe shpërdorim të pushtetit pasi vendimet nuk do të merren në përputhje me ligjin, gjë që do të sjellë vendime të natyrës arbitrare. Për më tepër, korrupsioni mund të pengojë zbatimin e barabartë të ligjit, prandaj i minon themelet e sundimit të ligjit. Megjithatë

140. Për çështjen e korrupsionit në gjyqësor, shih II.E.1.c.ii.

141. Shih Rekomandimin CM/Rec(2014)7 për mbrojtjen e sinjalizuesve të Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës.

të tre degët e pushteteve preken nga korrupsioni, ai është shqetësim i veçantë për organet gjyqësore, prokuroriale dhe ligjzbatuese të cilat kanë rol instrumental në ruajtjen e efektivitetit të përpjekjeve kundër korrupsionit. Parandalimi dhe sanksionimi i veprimeve të lidhura me korrupsionin janë elementë të rëndësishëm të masave kundër korrupsionit, të cilat trajtohen në një sërë konventash ndërkombëtare dhe instrumente të tjera.¹⁴²

116. Parandalimi i konfliktit të interesit është element i rëndësishëm i luftës kundër korrupsionit. Konflikti i interesit mund të lindë në rrethana në të cilat një zyrtar publik ka interes privat (që mund të përfshijë një person të tretë, p.sh. të afërm ose bashkëshort) që mund të ndikojë ose duket se ndikon në kryerjen me paanshmëri dhe objektivitet të detyrave të tij/saj zyrtare.¹⁴³ Çështja e konfliktit të interesit trajtohet në konventat ndërkombëtare dhe të drejtën e butë.¹⁴⁴ Legjislacioni për lobimin dhe kontrollin e financimit të fushatave mund të kontribuojë gjithashtu në parandalimin dhe sanksionimin e konfliktit të interesit.¹⁴⁵

2. Mbledhja e të dhënave dhe mbikëqyrja

a. Mbledhja dhe përpunimi i të dhënave personale

Si sigurohet mbrojtja e të dhënave personale?

- i. A janë të mbrojtura mjaftueshëm të dhënat personale që i nënshtrohen përpunimit automatik në kuptim të mbledhjes, ruajtjes dhe përpunimit të tyre nga shteti, si dhe nga aktorët privatë? Cilat janë masat mbrojtëse për të siguruar që të dhënat personale të:

142. Shih për shembull Konventën e Kombeve të Bashkuar kundër Korrupsionit (CETS 173); Konventën e së Drejtës Civile mbi Korrupsionin (CETS 174); Protokollin Shtesë të Konventës të së Drejtës Penale (CETS 191); KM/ Rez(2000)10 për kodin e sjelljes për zyrtarët publikë; KM/Rez (97) 24 për njëzetë parimet udhëzuese për luftën ndaj korrupsionit.

143. CM/Rec(2000)10 mbi kodet e sjelljes për zyrtarët publikë, neni 13.

144. Konventa e Kombeve të Bashkuara kundër Korrupsionit, në veçanti neni 8.5; CM/Rec(2000)10, Shtojca - Modeli i kodit të sjelljes për zyrtarët publikë, nenet 13ff; kf. CM/Res (97) 24 për njëzet parimet udhëzuese për luftën kundër korrupsionit.

145. Komisioni i Venedikut miratoi në vitin 2013 një Raport mbi Rolin e Aktorëve Jashtë institucionalë në Sistemin Demokratik (Lobim) (CDL-AD(2013)011). Komiteti Evropian për Bashkëpunimin Ligjor (CDCJ) kreu në vitin 2014 një studim fizibiliteti mbi instrumentin ligjor të Këshillit të Evropës në lidhje me rregullimin ligjor të aktiviteteve lobuese. Pritet që projekt-rekomandimi të dorëzohet për miratim në mbledhjen plenare të CDCJ-së në nëntor të vitit 2016.

- përpunohen në mënyrë të ligjshme, të drejtë dhe transparente në lidhje me subjektin e të dhënave ("ligjshmëria, drejtësia dhe transparenca");
- mbliidhen për qëllime të specifikuar, të qarta dhe legjitime dhe të mos përpunohen më tej në ndonjë mënyrë të papajtueshme me ato qëllime ("kufizim i qëllimit")?
- jenë adekuate, relevante dhe të kufizuara vetëm për atë që është e nevojshme për qëllimet për të cilat ato përpunohen ("minimizim i të dhënave")?
- sakta dhe, kur është e nevojshme, të përditësuara ("saktësia")?
- të mbahen në formën që lejon identifikimin e subjekteve të të dhënave jo më gjatë se sa është e nevojshme për qëllimet për të cilat përpunohen të dhënat personale ("kufizimi i ruajtjes");
- përpunohen në atë mënyrë që të garantohet siguria e duhur e të dhënave personale, përfshirë mbrojtjen nga përpunimi i paautorizuar ose i paligjshëm dhe nga humbja, shkatërrimi ose dëmtimi aksidental ("integriteti dhe konfidencialiteti")?¹⁴⁶

A i jepet subjektit të të dhënave informacion për të paktën mbi:

- ekzistimin e një skedari të automatizuar të të dhënave personale, qëllimet kryesore të tij;
- identitetin dhe detajet e kontaktit të kontrolluesit dhe të zyrtarit për mbrojtjen e të dhënave;
- qëllimet e përpunimit për të cilat destinohen të dhënat personale;
- periudhën për të cilën do të ruhen të dhënat personale;

146. Një dokument i hershëm (i vitit 1981) është neni 5 i Konventës së Këshillit të Evropës për Mbrojtjen e Individëve në lidhje me Përpunimin Automatik të të Dhënave Personale (CETS 108); shih gjithashtu Direktivën 95/46/KE të Parlamentit Evropian dhe të Këshillit të 24 tetorit 1995 mbi mbrojtjen e individëve në lidhje me përpunimin e të dhënave personale dhe mbi lëvizjen e lirë të këtyre të dhënave, nenet 6, 7; ndërkohë në BE është bërë një "Propozim për një Rregullore të Parlamentit Evropian dhe Këshillit për mbrojtjen e individëve në lidhje me përpunimin e të dhënave personale dhe për lëvizjen e lirë të këtyre të dhënave (Rregullorja e Përgjithshme për Mbrojtjen e të Dhënave)" e dakorduar (Dosja ndërinstitucionale 2012/0011 (COD) e 15 dhjetorit 2015). Parimet e mbrojtjes së të dhënave janë të përfshira në nenin Shih gjithashtu "Propozimin për Direktivë të Parlamentit Evropian dhe Këshillit mbi mbrojtjen e individëve në lidhje me përpunimin e të dhënave personale nga autoritetet kompetente me qëllim të parandalimit, hetimit, zbulimit ose ndjekjes së veprave penale ose ekzekutimit të dënimeve penale dhe lëvizjes së lirë të këtyre të dhënave" (Dosja Ndërinstitucionale: 2012/0010 (COD) e 16 dhjetorit 2015. Në vitin 2013 OECD miratoi "Kornizën e Privatësisë së OECD", me "parimet" në Pjesën 2.

- ekzistimin e së drejtës për të kërkuar nga kontrolluesi qasje dhe korrigjim ose fshirje të të dhënave personale në lidhje me subjektin e të dhënave ose për të kundërshtuar përpunimin e këtyre të dhënave personale;
 - të drejtën për të paraqitur ankesë tek autoriteti mbikëqyrës dhe të dhënat e kontaktit të autoritetit mbikëqyrës; pranuesit ose kategoritë e pranuesve të të dhënave personale;
 - kur të dhënat personale nuk janë mbledhur nga subjekti i të dhënave, nga cili burim burojnë të dhënat personale;
 - çdo informacion i mëtejshëm i nevojshëm për të garantuar përpunim të drejtë në lidhje me subjektin e të dhënave.¹⁴⁷
- ii. A siguron autoriteti i veçantë i pavarur respektimin e kushteve ligjore sipas legjislacionit vendor duke vënë në fuqi parimet dhe kriteret ndërkombëtare në lidhje me mbrojtjen e individëve dhe të të dhënave personale?¹⁴⁸
- iii. A ofrohen mjete juridike efektive për shkeljet e pretenduara të të drejtave individuale me mbledhjen e të dhënave?¹⁴⁹

117. Përdorimi në rritje i teknologjisë së informacionit ka bërë të mundur mbledhjen e të dhënave në shkallë të pamenduar më parë. Kjo ka çuar në zhvillimin e mbrojtjes ligjore kombëtare dhe ndërkombëtare të individëve në lidhje me përpunimin automatik të informacionit personal në lidhje me ta. Kriteret më të rëndësishme të një mbrojtjeje të tillë janë renditur më sipër. Ato zbatohen përshtatshëmrisht edhe për përpunimin e të dhënave për qëllime sigurie.

147. Shih Propozimin për Rregulloren të cituar në fusnotën e mëparshme, neni 14; Direktiva 95/46/KE, nenet 10-11; CETS 108, Neni 8.

148. CDL-AD(2007)014, § 83.

149. Cf. Nenet 8 dhe 13 KEDNJ

b. Vëzhgimi i shënjestruar

Cilat janë garancitë kundër abuzimit të vëzhgimit të shënjestruar?

- i. A ka ndonjë mandat në legjislacion dhe a është i kufizuar nga parime si parimi i proporcionalitetit?
- ii. A ka norma që parashohin kontrolle dhe mbikëqyrje procedurale?
- iii. A kërkohet autorizim nga ndonjë gjyqtar apo organ i pavarur?
- iv. A ka mjete të mjaftueshme juridike në dispozicion për shkelje të pretenduar të të drejtave individuale?¹⁵⁰

118. Vëzhgimi mund të cenojë seriozisht të drejtën për jetën private. Zhvillimet e mjeteve teknike po e bëjnë gjithnjë e më të lehtë përdorimin prandaj është thelbësore të sigurohet që ai të mos i sigurojë shtetit pushtet të pakufizuar për të kontrolluar jetën e individëve.

119. Vëzhgimi i shënjestruar duhet të kuptohet si grumbullim i fshehtë i bisedave me mjete teknike, grumbullim i fshehtë i telekomunikacionit dhe grumbullim i fshehtë i metadatave).¹⁵¹

c. Vëzhgimi strategjik

Cilat janë dispozitat ligjore në lidhje me vëzhgimin strategjik të cilat janë garanci kundër abuzimit?

- i. A janë elementët kryesorë të vëzhgimit strategjik të rregulluara në formë ligji, duke përfshirë përcaktimin e agjencive që janë të autorizuar për të mbledhur informacione të tilla, me qëllime të detajuara se për të cilat vëzhgime strategjike mund të mblidhen ato dhe kufizimet, përfshirë parimin e proporcionalitetit, që zbatohet për mbledhjen, ruajtjen dhe shpërndarjen e të dhënave të mbledhura?¹⁵²

150. Cf. Nenet 8 dhe 13 KEDNJ

151. Niveli i mbledhjes së metadatave të ndërhyrjeve që përfshin jetën private është i diskutueshëm. GJED-ja ka zgjeruar mbrojtjen e privatësisë edhe për metadatat. Praktika gjyqësore e GJEDNJ-së deri më tani pranon se masa më të vogla mbrojtëse mund të aplikohen për ndërhyrje më pak serioze në jetën private. shih CDL-AD(2015)006 §62, 63, 83. Kur nuk sigurohet autorizim paraprak gjyqësor për mbledhjen e metadatave, të paktën duhet të ketë një rishikim të fuqishëm të pavarur *post hoc*.

152. CDL-AD(2015)011, § 8, 69, 129; kf. GJEDNJ *Liberty dhe të tjerët kundër Mbretërisë së Bashkuar*, 58240/00, 1 korrik 2008, § 59 ff; *Weber dhe Saravia kundër Gjermanisë* (dhjetor) 54934/00, 29 Qershor 2006, § 85 ff.

- ii. A e shtrin legjislacioni mbrojtjen/privatësinë e të dhënave edhe tek joshtetasit/jorezidentët?
- iii. A i nënshtrohet vëzhgimi strategjik autorizimit parandalues gjyqësor apo të pavarur? A ekzistojnë mekanizma të pavarur të rishikimit dhe mbikëqyrjes?¹⁵³
- iv. A ka mjete juridike efektive për shkeljet e pretenduara të të drejtave individuale me vëzhgim strategjik?¹⁵⁴

120. Inteligjenca e sinjaleve duhet të kuptohet si mjet dhe metodë për përgjimin e radios - duke përfshirë satelitin dhe telefonin celular dhe komunikimet me kablo.¹⁵⁵

121. “Një nga zhvillimet më të rëndësishme të mbikëqyrjes së inteligjencës në vitet e fundit ka qenë që inteligjenca e sinjaleve... tani mund të përfshijnë monitorimin e “telekomunikacionit të zakonshëm” (është “vëzhgim”) dhe ka një potencial shumë më të madh për të prekur të drejtat e njeriut”.¹⁵⁶

d. Vëzhgimi me video

Cilat janë garancitë kundër abuzimit të vëzhgimit me video, veçanërisht të vendeve publike?¹⁵⁷

- i. A kryhet vëzhgimi me video në bazë të kërkesave të sigurisë ose rendit, apo për parandalimin dhe kontrollin e veprave penale, dhe a i nënshtrohet në ligj dhe në praktikë kërkesave të përcaktuara në nenin 8 të KEDNJ?¹⁵⁸
- ii. A njoftohen njerëzit se janë nën vëzhgim në vende të qasshme për publikun?
- iii. A kanë njerëzit qasje në ndonjë vëzhgim me video që mund të lidhet me ta?

153. CDL-AD(2015)011, § 24-27, 115ff, 129.

154. Cf. nenet 8 dhe 13 të KEDNJ-së; CDL-AD(2015)011, § 26, 126 ff.

155. CDL-AD(2015)011, § 33

156. CDL-AD(2015)011, § 1.

157. Shih p.sh. CJEU, C-212/13, *František Ryneš kundër Úřad pro ochranu osobních údajů*, 11 dhjetor 2014.

158. CDL-AD(2007)014, § 82.

III. Standardet e Përzgjedhura

III.a. Standardet e përgjithshme të sundimit të ligjit

1. Ligji i fortë

Këshilli i Evropës, Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut (1950)

<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/005>

Bashkimi Evropian (BE), Karta e të Drejtave Themelore të BE-së (2009)

http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2010.083.01.0389.01.ENG

Kombet e Bashkuara (OKB), Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike (1966) (ICCPR)

<http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ae6b3aa0.pdf>

Këshilli i Evropës, Statuti i Këshillit të Evropës, Preambula (1949)

<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/001>

OAS, Konventa Amerikane për të Drejtat e Njeriut ("Pakti i San Hozesë") (1969)

http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm

Bashkimi Afrikan (BA), Akti Kushtetues

http://www.au.int/en/sites/default/files/ConstitutiveAct_EN.pdf

Karta e Bashkimit Afrikan (BA) për Demokracinë, Zgjedhjet dhe Qeverisjen (2007), Neni 3

http://www.au.int/en/sites/default/files/AFRICAN_CHARTER_ON_DEMOCRACY_ELECTIONS_AND_GOVERNANCE.pdf

2. Ligji i butë

a. Këshilli i Evropës

Komisioni Evropian për Demokraci përmes Ligjit (Komisioni i Venedikut), Raport mbi sundimin e ligjit, CDL-AD (2011)003rev

[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e)

Komiteti i Ministrave i Këshillit të Evropës, "Këshilli i Evropës dhe sundimi i ligjit", CM(2008)170

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/minjust/mju29/CM%20170_en.pdf

Projekti i Komisionit Evropian për Efikasitetin e Drejtësisë në vlerësimin e sistemeve gjyqësore evropiane

http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/series/Etudes6Suivi_en.pdf

b. Bashkimi Evropian

EU, Tabela e rezultateve të drejtësisë (raporti vjetor i vazhdueshëm) http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/scoreboard/index_en.htm

Komunikatë nga Komisioni Evropian për Parlamentin Evropian dhe Këshillin, 'Korniza e re e BE-së për të forcuar sundimin e ligjit', COM(2014) 158 final/2.

http://ec.europa.eu/justice/effective-justice/files/com_2014_158_en.pdf

Këshilli i BE-së, Konkluzione mbi të drejtat themelore dhe sundimin e ligjit dhe mbi Raportin e vitit 2012 të Komisionit mbi zbatimin e Kartës së të Drejtave Themelore të Bashkimit Evropian (2013)

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/137404.pdf

Kriteret e anëtarësimit në BE ("Kriteret e Kopenhagës")

http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-93-3_en.htm?locale=en

c. Organizata të tjera ndërkombëtare

Konferenca për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (KSBE, tani OSBE), Dokument i takimit në Kopenhagë të Konferencës mbi dimensionin njerëzor të KSBE-së ("dokumenti i Kopenhagës") (1989)

<http://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>

Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë, Vendimi nr. 7/08, "Forcimi i mëtejshëm i shtetit ligjor në zonën e OSBE-së" (2008).

<http://www.osce.org/mc/35494?download=true>

Organizata e Shteteve Amerikane (OSHA), Karta Demokratike Ndër-Amerikane (2001),

http://www.oas.org/OASpage/eng/Documents/Democractic_Charter.htm

Konferenca për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë (KSBE, tani OSBE), Dokument i takimit në Moskë të Konferencës mbi dimensionin njerëzor të KSBE-së ("dokumenti i Moskës") (1991)

<http://www.osce.org/odihr/elections/14304?download=true>

d. Treguesit e sundimit të ligjit

Indeksi i sundimit të ligjit të projektit për drejtësi botërore

http://worldjusticeproject.org/sites/default/files/files/wjp_rule_of_law_index_2014_report.pdf

Treguesit e sundimit të ligjit Vera-Altus

http://www.altus.org/pdf/dimrol_en.pdf

Treguesit e Kombeve të Bashkuara për sundimin e ligjit

http://www.un.org/en/events/peacekeepersday/2011/publications/un_rule_of_law_indicators.pdf

Treguesit e qeverisjes botërore të Bankës Botërore

<http://info.worldbank.org/governance/wqi/index.aspx#home>

III.b. Standardet në lidhje me kriteret

A. Ligjshmëria

1. Ligji i fortë

KEDNJ nenet 6ff, në veçanti 6.1, 7, 8.2, 9.2, 10.2 dhe 11.2

BE, Karta e të Drejtave Themelore të BE-së (2009), neni 49 (në lidhje me parimet e ligjshmërisë dhe proporcionalitetit të veprave penale dhe dënimeve)

http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

OKB, KEDNJ nenet 14ff, në veçanti 14.1, 15, 18.3, 19.3, 21 dhe 22.3

OKB, Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike (1966), neni 4 (derogimet emergjente duhet të jenë strikte), 15 (nullum crimen, nullum poena)

<http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ae6b3aa0.pdf>

OKB, Konventa Ndërkombëtare për Mbrotjen e të Drejtave të të gjithë punëtorëve migrantë dhe anëtarëve të familjeve të tyre (1990), nenet 16(4), 19

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/cmw.htm>

Statuti i Romës i Gjykatës Ndërkombëtare Penale (1998), Neni 22

http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655e-b30e16/0/rome_statute_english.pdf

Karta e BA për Demokracinë, Zgjedhjet dhe Qeverisjen (2007), Neni 10

http://www.au.int/en/sites/default/files/AFRICAN_CHARTER_ON_DEMOCRACY_ELECTIONS_AND_GOVERNANCE.pdf

OSHA, Konventa Amerikane për të Drejtat e Njeriut ('Pakti i San Jose') (1969) neni 27

http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm

2. Ligji i butë

OKB, Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut (1948), Neni 11(2) (në lidhje me veprat penale dhe dënimet)

<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>

Organizata e Shteteve Amerikane (OSHA), Deklarata Amerikane e të Drejtave dhe Detyrave të Njeriut (1948), Neni XXV (mbrojtja nga arrestimi arbitrar)

<http://www.oas.org/dil/1948%20American%20Declaration%20of%20the%20të%20Drejtat%20dhe%20Detyrat%20të%20Njeriu.pdf>

Parimet e Komonuelthit (Latimer House) mbi përgjegjshmërinë dhe marrëdhëniet ndërmjet tre degëve të pushtetit (1998), Parimet II, VIII

<http://www.cmja.org/downloads/latimerhouse/commprinthreearms.pdf>

Karta e Komonuelthit (2013), Seksionet VI, VIII

<http://thecommonwealth.org/sites/default/files/page/documents/CharteroftheCommonwealth.pdf>

Deklarata e të Drejtave të Njeriut e Shoqatës së Kombeve të Azisë Juglindore (ASEAN) (2012), paragrafi 20(2) E disponueshme në

<http://aichr.org/documents>

B. Siguria juridike

1. Ligji i fortë

KEDNJ nenet 6ff, në veçanti 6.1, 7, 8.2, 9.2, 10.2 dhe 11.2

OSHA, Konventa Amerikane për të Drejtat e Njeriut ("Pakti i San Hozesë") (1969) neni 9

http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm

BA, Karta Afrikane për të Drejtat e Njeriut dhe të Popullit (Karta e Banxhulit) (1981), Neni 7(2)

<http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ae6b3630.pdf>

Lidhja e Shteteve Arabe (LSHA), Karta Arabe për të Drejtat e Njeriut (Rishikuar) (2004), Neni 16

<http://www.refworld.org/docid/3ae6b38540.html>

2. Ligji i butë

OKB, Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut (1948), Neni 11

<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>

OKB, Deklarata e Takimit të Nivelit të Lartë të Asamblesë së Përgjithshme për Sundimin e Ligjit në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar (2012), paragrafi 8

http://www.unrol.org/article.aspx?article_id=192

ASEAN, Deklarata e të Drejtave të Njeriut (2012), paragrafi 20(3) E disponueshme në

<http://aichr.org/documents>

C. Parandalimi i shpërdorimit të pushtetit

1. Ligji i fortë

OKB, Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike (1966), neni 17 (ndërhyrja në liri)

<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

OKB, Konventa Ndërkombëtare për Mbrojtjen e të Drejtave të të gjithë punëtorëve migrantë dhe anëtarëve të familjeve të tyre (1990), nenet 14 (ndërhyrja në të drejta), 15 (privimi nga prona)

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/cmw.htm>

OKB, Konventa për të Drejtat e Fëmijës (1989), Neni 37(b) (arrestimi ose ndalimi arbitrar)

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>

BA, Karta Afrikane për të Drejtat e Njeriut dhe të Popullit (Karta e Banxhulit) (1981), Neni 14

<http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ae6b3630.pdf>

2. Ligji i butë

Komiteti i Ministrave i Këshillit të Evropës, “Këshilli i Evropës dhe Sundimi i Ligjit”, CM(2008)170, neni 46

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/minjust/mju29/CM%20170_en.pdf

OKB, Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut (1948), Nenet 9, 12, 17

<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>

Parimet e Komonuelthit (Latimer House) mbi përgjegjshmërinë dhe marrëdhëniet ndërmjet tre degëve të pushtetit (1998), Parimi VII

<http://www.cmja.org/downloads/latimerhouse/commprinthreearms.pdf>

SHKAJL, Deklarata e të Drejtave të Njeriut (2012), paragrafët 11-12, 21 (privimi arbitrar i jetës, lirisë, privatësisë) e disponueshme në

<http://aichr.org/documents>

D. Barazia para ligjit dhe mosdiskriminimi

1. Ligji i fortë

a. Këshilli i Evropës

KEDNJ (1950), neni 14

b. Bashkimi Evropian

Karta e të Drejtave Themelore të BE-së (2009), nenet 20-21

http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Direktivat e BE-së për Barazinë, duke përfshirë Direktivën e Këshillit 2000/78/KE të 27 nëntorit 2000 që vendos kornizat e përgjithshme për trajtim të barabartë në punësim dhe profesion dhe Direktivën e Këshillit 2000/43/KE e 29 qershorit 2000 që zbaton parimin e trajtimit të barabartë ndërmjet personave pavarësisht origjinës racore ose etnike

<http://eur.lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:en:HTML>
<http://eur.lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:en:HTML>

c. Organizata të tjera ndërkombëtare

OKB, Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike (1966), neni 2, 14 (1), 2 (ndërhyrja në liri)

<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

OKB, Konventa Ndërkombëtare për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Racor (CEDR) (1969), veçanërisht neni 5

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>

OKB, Konventa Ndërkombëtare për Mbrojtjen e të Drejtave të të gjithë punëtorëve migrantë dhe anëtarëve të familjeve të tyre (1990), nenet 1, 7, 18

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/cmw.htm>

OKB, Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike (1966), neni 3

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CESCR.aspx>

OKB, Konventa për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit ndaj Grave (CEDAW) (1979 1979)

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>

OKB, Konventa për të Drejtat e Personave me Aftësi të Kufizuara (CRPD) (2006)

<http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml>

OKB, Konventa për të Drejtat e Fëmijës (1989), neni 2

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>

Komiteti Ndërkombëtar i Shoqatave të Kryqit të Kuq dhe Gjysmëhënës së Kuqe, Konventat e Gjenevës (1949), neni i përbashkët 3

<https://www.icrc.org/ihl/WebART/375-590006>

BA, Karta Afrikane për të Drejtat e Njeriut dhe të Popullit (Karta e Banxhulit) (1981), Neni 3, 19

<http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ae6b3630.pdf>

Karta e BA për Demokracinë, Zgjedhjet dhe Qeverisjen (2007), Neni 8 http://www.au.int/en/sites/default/files/AFRICAN_CHARTER_ON_DEMOCRACY_ELECTIONS_AND_GOVERNANCE.pdf

OSHA, Konventa Amerikane për të Drejtat e Njeriut ("Pakti i San Hozesë") (1969) neni), Nenet 3, 24

http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm

LSHA, Karta Arabe për të Drejtat e Njeriut (Rishikuar) (2004), Nenet 2, 9

<http://www.refworld.org/docid/3ae6b38540.html>

2. Ligji i butë

Këshilli i Evropës, Rekomandimi CM/Rec(2007)7 i Komitetit të Ministrave drejtuar Shteteve Anëtare për administrimin e mirë, Neni 3

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1155877>

Komisioni Evropian për Demokraci përmes Ligjit (Komisioni i Venedikut), Raport mbi fushëveprimin e heqjes së imuniteteve parlamentare CDL-AD (2014)011

[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2014\)011-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2014)011-e)

OKB, Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut (1948), Nenet 1, 2, 6-7 16-17, 22-23

<http://www.un.org/en/documents/udhr/index.shtml>

OKB, Deklarata e Takimit të Nivelit të Lartë të Asamblesë së Përgjithshme për Sundimin e Ligjit në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar (2012), nenet 12, 14

http://www.unrol.org/article.aspx?article_id=192

Komiteti i OKB-së për të Drejtat e Njeriut, Komenti i Përgjithshëm Nr. 32 (2007), Neni 14: E drejta për barazi para gjykatave dhe tribunaleve dhe për gjykim të drejtë

<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom32.html>

Deklarata e Commonwealth, Harare Commonwealth (1991), paragrafi 4

<http://thecommonwealth.org/sites/default/files/history-items/documents/Harare%20Commonwealth%20Declaration%201991.pdf>

Deklarate Commonwealthit, Deklarata e Singaporit mbi Parimet e Commonwealthit (1971), Parimi 6

<http://thecommonwealth.org/sites/default/files/history-items/documents/Singapore%20Declaration.pdf>

ASEAN, Deklarata e të Drejtave të Njeriut (2012), paragrafi 2, 7-9 E disponueshme në

<http://aichr.org/documents>

Organizata e Shteteve Amerikane (OAS), Deklarata Amerikane e të Drejtave dhe Detyrave të Njeriut (1948), Nenet II, i XVII

<http://www.oas.org/dil/1948%20American%20Declaration%20of%20the%20të%20Drejtat%20dhe%20Detyrat%20të%20Njeriu.pdf>

OAS, Karta Demokratike Ndër-Amerikane (2001), Neni 9

http://www.oas.org/OASpage/eng/Documents/Democractic_Charter.htm

Shoqata e Azisë Jugore për Bashkëpunim Rajonal (SAARC), Karta e Demokracisë (2011)

<http://saarc-sec.org/SAARC-Charter-of-Democracy/88/>

E. Qasja në drejtësi

1. Ligji i fortë

KEDNJ (1950), neni 6

Karta e të Drejtave Themelore të BE-së (2009), nenet 41, 47, 41, 47

http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

Direktiva 2010/64/BE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 20 tetor 2010 mbi të drejtën mbi të drejtën e interpretimit dhe përkthimit në procedurën penale

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1455724770445&uri=CELEX:32010L0064>

Direktiva 2012/13/BE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 22 maj 2012 mbi të drejtën e informimit në procedurat penale

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1455724843769&uri=CELEX:32012L0013>

Direktiva 2013/48/BE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e datës 22 tetor 2013 mbi të drejtën e qasjes në avokat në procedurat penale dhe në procedurat e fletëarrestit evropian, dhe mbi të drejtën për të informuar një palë të tretë për heqjen e lirisë dhe komunikimin me persona të tretë dhe me autoritetet konsulllore gjatë privimit të lirisë

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1455724901649&uri=CELEX:32013L0048>

OKB, Pakti Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike (1966), Neni 9, 14

<http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

OKB, Konventa Ndërkombëtare për Eliminimin e të Gjitha Formave të Diskriminimit Racor (1969), neni 6

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx>

OKB, Konventa për të Drejtat e Fëmijës (1989), Neni 12 (2), 40

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>

OKB, Konventa Ndërkombëtare për Mbrojtjen e të Drejtave të të gjithë punëtorëve migrantë dhe anëtarëve të familjeve të tyre (1990), nenet 16, 18

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/cmw.htm>

Statuti i Romës i Gjykatës Ndërkombëtare Penale (1998), neni 55

http://www.icc-cpi.int/nr/rdonlyres/ea9aeff7-5752-4f84-be94-0a655eb30e16/0/rome_statute_english.pdf

OSHA Konventa Amerikane për të Drejtat e Njeriut ("Pakti i San Hozesë") (1969), nenet 8, 25

http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm

LSHA, Karta Arabe për të Drejtat e Njeriut (Rishikuar) (2004), Nenet 7, 9
<http://www.refworld.org/docid/3ae6b38540.html>

LSHA Marrëveshja Arabe e Riadit për Bashkëpunimin Gjyqësor (1983), nenet 3-4
<http://www.refworld.org/docid/3ae6b38d8.html>

2. Ligji i butë

a. Këshilli i Evropës

Komisioni i Këshillit të Evropës për Demokraci nëpërmjet Ligjit (Komisioni i Venedikut), Raport për pavarësinë e sistemit gjyqësor Pjesa I: Pavarësia e gjyqtarëve, CDL-AD(2010)004
[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)004-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)004-e)

Komisioni i Venedikut, Raport mbi standardet evropiane në lidhje me pavarësinë e sistemit gjyqësor: Pjesa II - Shërbimi i prokurorisë, CDL-AD(2010)040
[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)040-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)040-e)

Komisioni i Venedikut, Raport mbi emërimet në gjyqësor, CDL-AD(2007)028
<http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=C-DL-AD%282007%29028-e>

Komisioni i Venedikut, Përmbledhje e opinioneve, raporteve dhe studimeve të Komisionit të Venedikut lidhur me drejtësinë kushtetuese, CDL-PI(2015)002
<http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=C-DL-PI%282015%29002-e>

Komisioni i Venedikut, Përmbledhje e opinioneve dhe studimeve të Komisionit të Venedikut për prokurorët, CDL-PI(2015)009
<http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=C-DL-PI%282015%29002-e>

Komisioni i Venedikut, Përmbledhje e opinioneve dhe studimeve të Komisionit të Venedikut për gjykatat dhe gjyqtarët, CDL-PI(2015)001
<http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=C-DL-PI%282015%29002-e>

Këshilli i Evropës, Rekomandimi CM/Rec(94)12i Komitetit të Ministrave drejtuar shteteve anëtare për pavarësinë, efikasitetin dhe rolin e gjyqtarëve (1994)
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=524871&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>

Këshilli i Evropës, Rekomandimi CM/Rec(2010)12 i Komitetit të Ministrave drejtuar shteteve anëtare për gjyqtarët: pavarësia, efikasiteti dhe përgjegjësitë

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1707137>

Këshilli i Evropës, Rekomandimi CM/Rec(2000)19 i Komitetit të Ministrave drejtuar shteteve anëtare mbi rolin e prokurorisë publike në sistemin e drejtësisë penale

https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.Cmd_BlobGet&InstranetImage=2719990&SecMode=1&DocId=366374&Përdorimi=2

Këshilli i Evropës, Rekomandimi CM/Rec(2012)11 i Komitetit të Ministrave drejtuar shteteve anëtare mbi rolin e prokurorisë publike jashtë sistemit të drejtësisë penale

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1979395&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>

Këshilli Konsultativ i Gjyqtarëve Evropianë (CCJE), Opinioni nr. 1 mbi standardet në lidhje me pavarësinë e gjyqësorit dhe paprekshmërinë e gjyqtarëve (2001)

https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round4/CCJE%20Opinion%201_EN.pdf

Këshilli i Evropës, Rekomandimi Nr(2000)21 i Komitetit të Ministrave drejtuar shteteve anëtare mbi lirinë e ushtrimit të profesionit të avokatit

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1979395&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>

b. Bashkimi Evropian

Rrjeti Evropian i Këshillave për Gjyqësorin, Deklarata e Dublinit mbi standardet për rekrutimin dhe emërimin e anëtarëve të gjyqësorit (2012) http://www.encj.eu/images/stories/pdf/GA/Dublin/encj_dublin_declaration_definition_declaration_recj_deblin

Rrjeti Evropian i Këshillave për Gjyqësorin, Etika Gjyqësore: Parimet, vlerat dhe cilësitë (2010)

<http://encj.eu/images/stories/pdf/ethics/judicialethicsdeontologiefinal.pdf>

Rrjeti Evropian i Këshillave për Gjyqësorin, Rezoluta për transparencën dhe qasjen në drejtësi (2009)

http://encj.eu/images/stories/pdf/opinions/resolutionbucharest29may_final.pdf

Këshilli i Avokatëve dhe Shoqërive Juridike në Evropë, Karta e parimeve themelore të profesionit juridik evropian (2006) dhe Kodi i sjelljes për juristët evropianë (1988, amendamenti i fundit 2006)

http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/NTCdocument/EN_CCBE_CoCpdf1_1382973057.pdf

Shoqata Evropiane e Gjyqtarëve, Karta e Gjyqtarëve në Evropë (1997)
<http://www.richtervereinigung.at/international/eurojus1/eurojus15a.htm>

c. Kombet e Bashkuara

OKB, Deklarata Universale e të Drejtave të Njeriut (1948), Nenet 8, 10 <http://www.un.org/en/documents/udhr/>

Rezoluta e Këshillit të të Drejtave të Njeriut të OKB-së 25/4, Integriteti i sistemit gjyqësor (2014)
http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/RES/25/4

Këshilli i OKB-së për të Drejtat e Njeriut, Rezoluta 23/6, Pavarësia dhe paanshmëria e gjyqësorit, juristëve dhe vlerësuesve dhe pavarësia e avokatëve (2013)
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/148/94/PDF/G1314894.pdf?OpenElement>

OKB, Deklarata e takimit të nivelit të lartë të Asamblesë së Përgjithshme për sundimin e ligjit në nivel kombëtar dhe ndërkombëtar (2012), paragrafi 13
http://www.unrol.org/article.aspx?article_id=192

Komiteti i OKB-së për të Drejtat e Njeriut, Komenti i përgjithshëm nr. 32 (2007), Neni 14: E drejta për barazi para gjykatave dhe tribunaleve dhe për gjykim të drejtë
<http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom32.html>

Grupi Gjyqësor i Zyrës së OKB-së për Drogën dhe Krimin për Forcimin e Integritetit Gjyqësor, Parimet e Bangalores për sjelljen Gjyqësore (2002)
http://www.unodc.org/pdf/crime/corruption/judicial_group/Bangalore_principles.pdf

OKB OHCHR, Parimet në lidhje me statusin e institucioneve kombëtare (Parimet e Parisit) (1993), neni 2 (Përbërja dhe garancitë e pavarësisë dhe pluralizmit)
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/StatusOfNationalInstitutions.aspx>

Parimet themelore të OKB-së mbi rolin e avokatëve (të mirëpritur nga rezoluta e Asamblesë së Përgjithshme 45/166, 1990)
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>

Parimet themelore të OKB-së mbi rolin e prokurorëve (të mirëpritura nga rezoluta e Asamblesë së Përgjithshme 45/166, 1990)
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfProsecutors.aspx>

Projektdeklarata Universale e OKB-së për Pavarësinë e Drejtësisë (“Deklarata e Singhvit”) (e përmendur nga Komisioni i OKB-së për të Drejtat e Njeriut, rezoluta 1989/32)

<http://icj.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2014/03/SR-Independence-of-Judges-and-Lawyers-Draft-universal-declaration-independence-justice-Singhvi-Declaration-instruments-1989-eng.pdf>

Parimet themelore të OKB-së mbi pavarësinë e gjyqësorit (e miratuar nga rezolutat e Asamblesë së Përgjithshme 40/ 32 dhe 40/146, 1985)

<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/IndependenceJudiciary.aspx>

Parimet dhe udhëzimet e Kombeve të Bashkuara për qasje në ndihmë juridike në sistemet e drejtësisë penale

https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/UN_principles_and_guidelines_on_access_to_legal_aid.pdf

Shoqata Ndërkombëtare e Prokurorëve, Standardet e Përgjegjësisë Profesionale dhe Deklarata e detyrave dhe të drejtave thelbësore të prokurorëve (1999)

<http://www.iap-association.org/getattachment/34e49dfe-d5db-4598-91da-16183bb12418/Stanshds.aspx>

Vendimi i Këshillit Ministror të OSBE-së nr. 12/05 për mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe sundimit të ligjit në sistemet e drejtësisë penale (Lubjanë)

<http://www.osce.org/mc/17347?download=true>

OSBE, Deklarata e Brukselit mbi sistemet e drejtësisë penale (2006)

<http://www.osce.org/mc/23017?download=true>

d. Komonuelthi i Kombeve

Karta e Komonuelthit (2013), neni 7

<http://thecommonwealth.org/sites/default/files/page/documents/CharteroftheCommonwealth.pdf>

Parimet e Komonuelthit (Latimer House) mbi përgjegjshmërinë dhe marrëdhëniet ndërmjet tre degëve të pushtetit (2003), Parimet III - VI

<http://www.cmja.org/downloads/latimerhouse/commprintherearms.pdf>

Deklarata e Harares e Komonuelthit (1991), paragrafi 4

<http://thecommonwealth.org/sites/default/files/history-items/documents/Harare%20Commonwealth%20Declaration%201991.pdf>

Konkluzionet e Limasolit mbi luftimin e korrupsionit brenda gjyqësorit (2002)

<http://www.cmja.org/downloads/limassolconclusionwithannexe.pdf>

e. Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë

Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë, Zyra për Institucionet Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut, "Rekomandimet e Kievit për pavarësinë gjyqësore në Evropën Lindore, Kaukazin Jugor dhe Azinë Qendrore: administrata gjyqësore, përzgjedhja dhe përgjegjësia"(2010)

<http://www.osce.org/odihr/KyivRec?download=true>

Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë, Zyra për Institucionet Demokratike dhe të Drejtat e Njeriut, Përmbledhje ligjore e të drejtave ndërkombëtare të gjyqimit të drejtë,

<http://www.osce.org/odihr/94214>.

f. Organizata të tjera ndërkombëtare

OSHA, Deklarata Amerikane e të Drejtave dhe Detyrave të Njeriut (1948), Nenet XVII, XXVI

<http://www.oas.org/dil/1948%20American%20Declaration%20of%20the%20Rights%20and%20Duties%20of%20Man.pdf>

OSHA, Karta Demokratike Ndër-Amerikane (2001), Neni 2-4

http://www.oas.org/OASpage/eng/Documents/Democratic_Charter.htm

Bashkimi Afrikan (AU), Akti Kushtetues (2000), neni 4 (m)

http://www.au.int/en/sites/default/files/ConstitutiveAct_EN.pdf

BA, Karta Afrikane për të Drejtat e Njeriut dhe të Popullit (Karta Banjul) (1981), Neni 7, 26

<http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/3ae6b3630.pdf>

SHKAJL, Deklarata e të Drejtave të Njeriut (2012), paragrafi 5 E disponueshme në

<http://aichr.org/documents>

SAARC, Karta e Demokracisë (2011)

<http://saarc-sec.org/SAARC-Charter-of-Democracy/88/>

g. Tjera

Iniciativa e Odës Amerikane të Avokatëve për sundimin e ligjit – Këshilli Arab për Studime Gjyqësore dhe Juridike, Standardet e sektorit të drejtësisë – Udhëzues për përdorim për organizatat e shoqërisë civile

<http://www.albersconsulting.eu/justicebenchmarks.html>

Emërimi, mandati dhe shkarkimi i gjyqtarëve sipas Parimeve të Komoneelthit: Përmbledhje dhe analizë e praktikës së mirë (J. van Zyl Smit, Raporti për hulumtimet e realizuaranga Qendra Bingham për Sundimin e Ligjit) (2015)

http://www.bicl.org/documents/689_bingham_centre_compendium.pdf

Qendra Bingham për Sundimin e Ligjit, Parimet e Cape Town mbi rolin e komisioneve të pavarura në përzgjedhjen dhe emërimin e gjyqtarëve (2016)
http://www.biicl.org/documents/868_cape_town_principles_-_february_2016.pdf

F. Shembuj të sfidave të veçanta për Sundimin e Ligjit

1. Ligji i fortë

a. Korrupsioni

Këshilli i Evropës, Konventa Penale kundër Korrupsionit,
<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173>

Këshilli i Evropës, Konventa Civile kundër Korrupsionit,
<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/174>

Protokolli shtesë i Konventës së të Drejtës Penale të Këshillit të Evropës mbi Korrupsionin
<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/191>

OKB, Konventa Kundër Korrupsionit (2003)
<http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>

OSHA, Konventa Ndër-Amerikane kundër Korrupsionit (1996)
<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-58.html>

b. Mbledhja e të dhënave dhe mbikëqyrja

Këshilli i Evropës, Konventa për Mbrojtjen e Individëve në lidhje me Përpunimin Automatik të të Dhënave Personale
<http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/108>

Bashkimi Evropian, Direktiva 95/46/KE e Parlamentit Evropian dhe e Këshillit e 24 tetorit 1995 për mbrojtjen e individëve në lidhje me përpunimin e të dhënave personale dhe për lëvizjen e lirë të të dhënave të tilla
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995L0046&from=EN>

2. Ligji i butë

a. Korrupsioni

Këshilli i Evropës, Rekomandimi CM/Rec(2000)10 i Komitetit të Ministrave drejtuar Shteteve Anëtare mbi kodet e mirësjelljes për zyrtarët publik
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1979395&Site=CM&BackColorInternet=3C3C3C&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>

CM/Res (97) 24 mbi njëzet parimet udhëzuese për luftën kundër korrupsionit

<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=593789&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021Logg3D=Co>

Grupi i Shteteve Kundër Korrupsionit (GRECO), Imunitetet e zyrtarëve publikë si pengesa të mundshme në luftën kundër korrupsionit, në Mësimet e nxjerra nga tre Raundet e Vlerësimit (2000-2010) - Artikuj tematikë

https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/general/Compendium_Thematic_Articles_EN.pdf

Bashkimi Evropian, Raport i rregullt BE-Anti Korrupsion, p.sh. COM(2014) 38 final që nga 3 shkurt 2015

http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/docs/acr_2014_en.pdf

b. Mbledhja e të dhënave dhe mbikëqyrja

Komisioni Evropian për Demokraci përmes Ligjit (Komisioni i Venedikut), Opinion mbi Vëzhgimin Video në Vende Publike nga Autoritetet Publike dhe Mbrojtja e të Drejtave të Njeriut, CDL-AD(2007)014

<http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282007%29014-e>

Komisioni Evropian për Demokraci përmes Ligjit (Raporti i Komisionit të Venedikut mbi mbikëqyrjen demokratike të agjencive të inteligjencës së sinjaleve, CDL-AD (2015) 011

<http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD%282015%29011-e>

Parimi i sundimit të ligjit është i mishëruar në tekste ligjore – qoftë në nivel kushtetues kombëtar apo në nivel të Këshillit të Evropës apo Bashkimit Evropian. Sundimi i ligjit përdoret shpesh dhe lehtësisht në debatin politik, pasi i mungon një përkufizim i qartë. Megjithatë, a zbatohet në mënyrë objektive, të plotë, transparente dhe të barabartë? Lista kontrolluese e Komisionit të Venedikut synon t'i adresojë këto çështje. Ajo përmban pyetje të hollësishme për vlerësimin e shkallës së respektimit të sundimit të ligjit në çdo vend. Ky vlerësim nuk do të konsistojë thjesht në numërimin e përgjigjeve të sakta, por do të ofrojë një pasqyrë globale të situatës, duke u fokusuar në respektimin e kritereve më të rëndësishme.

Lista kontrolluese për sundimin e ligjit është një mjet që është në dispozicion për të gjitha palët e interesuara, duke përfshirë organizatat ndërkombëtare, autoritetet kombëtare dhe shoqëria civile.

www.venice.coe.int

SQI

www.coe.int

Këshilli i Evropës është organizata kryesore për të drejtat e njeriut në kontinent. Ai përbëhet nga 47 shtete anëtare, 28 prej të cilave janë anëtare të Bashkimit Evropian. Të gjitha shtetet anëtare të Këshillit të Evropës kanë nënshkruar Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut, traktat ky i krijuar për të mbrojtur të drejtat e njeriut, demokracinë dhe sundimin e ligjit. Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut mbikëqyr zbatimin e Konventës në shtetet anëtare.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE